

SAVET EVROPE
EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

SLUČAJ SALMAN PROTIV TURSKE
(PREDSTAVKA BROJ 21986/93)

Presuda

Strazbur

27. jun 2000.

U predmetu Salman protiv Turske,

Evropski sud za ljudska prava, koji je zasedao u skladu sa članom 27. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija), i u skladu sa izmenjenim i dopunjenim Protokolom broj 11¹, kao i relevantnim odredbama Pravila rada Suda² (Poslovnika), u Velikom veću koje je sastavljeno od sledećih sudija:

G. L. Vildhaber (Wildhaber), predsednik,

G. J.-P. Kosta (Costa),

G. A. Paster Ridrueho (Pastor Ridruejo),

G. L. Ferari Bravo (Ferrari),

G. G. Bonelo (Bonello),

G. J. Makarčik (Makarczyk),

G. P. Kiris (Küris),

Gđa F. Tulkens,

G. V. Butkevič (Butkevych),

G. Ž. Kazadeval (J. Casadevall),

Napomene sekretarijata

¹⁻², protokol broj 11 i pravila rada Suda stupili su na snagu 1. novembra 1998. godine.

Gđa N. Vajić,
Gđa H. S. Greve,
G. A. B. Baka,
G. R. Maruste (Maruste),
Gđa S. Botučarova (Botoucharova),
G. M. Ugrehelidze (Ugrekhelidze),
G. F. Golčikli (Gölcükli)

kao i G. M. de Salvia, *sekretar Suda*,

pošto je na privatnim sednicama 2. februara i 31. maja 2000. godine razmotrio predmet,
donosi sledeću presudu koja je usvojena poslednjeg pomenutog datuma.

POSTUPAK

1. Predmet je stigao Sudu, osnovanom u skladu sa nekadašnjim članom 19. Konvencije¹, od Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu Komisija) 7. juna 1999. godine, u okviru tromesečnog roka koji je utvrđen nekadašnjim članovima 32. § 1 i 47 Konvencije. Predmet je formiran na osnovu predstavke (broj 21986/93) protiv Republike Turske koju je Komisiji podnela, u skladu sa nekadašnjim članom 25, turska državljanica, gđa Behije Salman (Behiye) 20. maja 1993. godine.

Zahtev komisije odnosio se na nekadašnje članove 44. i 48, kao i na pravilo 32. § 2. nekadašnjih Pravila rada suda.² Cilj zahteva bio je da se donese odluka o tome da li su činjenice i okolnosti navedenog slučaja takve da se na osnovu njih može zaključiti kako je tužena država prekršila svoje obaveze koje proističu iz članova 2, 3, 13, 18. i nekadašnjeg člana 25. Konvencije.

2. Dana 20. septembra 1999. godine panel Velikog Veća odlučio je da će slučaj ispitati Veliko Veće Suda (član 5. § 4. Protokola broj 11. i pravila 100. § 1. i 24. § 6. pravila Suda). U sastav Velikog Veća po službenoj dužnosti ulazio je D. R. Tirmen (Türmen), sudija koji je izabran kao predstavnik Turske (član 27. § 2. Konvencije i pravilo 24. § 4.), kao i G. L. Vildhaber, predsednik Suda, gđa E. Palm, potpredsednik Suda i G. Ž.-P. Kosta i G. M. Fišbah, potpredsednici Odeljenja (član 27 § 3. Konvencije i pravilo 24. §§

¹ Otkako je stupio na snagu protokol broj 11, kojim je izmenjen i dopunjen Član 19, Sud funkcioniše na stalnoj osnovi.

² *Napomena sekretarijata*. Pravila Suda A primenjivala su se na sve slučajeve prijavljene Sudu do stupanja na snagu Protokola broj 9. (1. oktobar 1994. godine) i od tada do 31. oktobra 1998. godine samo na slučajeve koji se tiču država za koje taj protokol nije obavezujući (nisu ga potpisale i ratifikovale).

3. i 5. (a)). Ostali članovi u punom sastavu Velikog Veća bili su g. A. Pastor Ridrueho, g. G. Bonelo, g. J. Makarčik, g. P. Kiris, gđa F. Tulkens, gđa V. Stražnjicka, g. V. Butkevič, g. Ž. Kazadeval, gđa H. S. Greve, g. A. B. Baka, g. R. Marušte i gđa S. Botučarova (pravilo 24. § 3. i 100. § 4.)

Docnije se g. Tirmen, koji je učestvovao u komisijskom razmatranju slučaja, povukao iz Velikog Veća (pravilo 28). Dana 22. oktobra 1999. godine turska vlada (u daljem tekstu Vlada) imenovala je g. F. Golčiklija za ad hoc sudiju (član 27. § 2. Konvencije i pravilo 29. § 1.). G. Fišbaha i gđu Stražnjicku, koji nisu mogli da učestvuju u daljem razmatranju slučaja, zamenile su gđa N. Vajić i g. M. Ugrehelidze, sudije zamenici (pravilo 24. § 5. (b)).

3. Sekretar Suda dobio je podnesak od tužioca 2. decembra 1999. godine, a podnesak Vlade 4. januara 2000. godine.

4. Rasprava je održana na javnoj sednici u zdanju ljudskih prava u Strazburu 2. februara 2000. godine.

Pred Sudom su se pojavili:

(a) *u ime Vlade*

G. M. Ozmen	agent
Gđa J. Kajaalp (Kayaalp),	
G. O. Zejrek (Zeyrek),	
Gđa M. Gilsen (Gülsen)	savetnik
G. H. Četinkaja (Cetinkaya)	savetnik;

b) *u ime podnosioca predstavke*

Gđa A. Reidi (Reidy)	pravni savetnik,
Gđa F. Hamson,	
G. O. Bajdemir (Baydemir),	
Gđa R. Jalčindag (Yalcindag)	savetnik,
G. M. Kilavuz	savetnik.

Sud je saslušao obraćanje gospođe Rejdi i gospodina Ozmena.

5. Dana 31. maja 2000. godine gđu Palm, koja nije mogla da učestvuje u daljem razmatranju ovog slučaja, zamenio je g. L. Ferari Bravo (pravila 24. § 5. (b) i 28).

ČINJENICE

I OKOLNOSTI SLUČAJA

6. Strane su osporile činjenice ovog slučaja, pre svega u vezi sa događajima od 28. i 29. aprila 1992. godine kada je policija privela Agita Salmana, muža podnosioca predstavke; on je potom preminuo u pritvoru. Komisija je u skladu sa nekadašnjim članom 28. § 1. (a) Konvencije obavila istragu uz pomoć strana.

Komisija je saslušala svedoke u Ankari od 1-3. jula 1996. godine i u Strazburu 4. decembra 1996. i 4. jula 1997. godine. Svedoci su bili: podnosilac predstavke; njen sin Mehmet Salman; njen dever Ibrahim Salman; policajci koji su priveli Agita Salmana - Ahmet Dinker i Ševki Tašči; čuvari u zatvoru koji su bili na dužnosti u vreme dok je Agit Salman bio u pritvoru - Omer Inčejilmez, Servet Ozjilmaz i Ahmet Bal; islednici članovi isledničkog tima koji su odveli Agita Salmana u bolnicu - Ibrahim Jesil, Erol Čelebi i Mustafa Kajma; javni tužilac u Adani Tefik Ajdin koji je prisustvovao autopsiji; dr Ali Tansi, lekar u državnoj bolnici u Adani koji je proglasio smrt Agita Salmana; dr Fatih Šen, koji je izvršio autopsiju; dr Derek Paunder, profesor na Univerzitetu u Aberdinu, ekspert-forensičar koga je angažovala podnosilac predstavke i dr Bilge Kirandžil, sa istambulskog Instituta za sudsku medicinu gde je izvršena revizija autopsije koju je ranije obavio dr Fatih Šen.

Komisija je takođe zahtevala mišljenje veštaka u vezi sa medicinskim pitanjima u ovom slučaju i to od profesora Kordnera, profesora sudske medicine na Univerzitetu Monaš u državi Viktorija u Australiji i direktora Instituta za sudsku medicinu u državi Viktorija.

7. Činjenica koju je utvrdila Komisija i koju je podnosilac predstavke prihvatila navedene su u izveštaju Komisije od 1. marta 1999. godine; njihov rezime je naveden u odeljku A ovog dokumenta. Vladini predlozi u vezi sa činjenicama i ekspertskim medicinskim izveštajima takođe su rezimirani u ovom dokumentu (odeljci Bi C).

A. Zaključci komisije u pogledu činjenice

8. Muž tužile Agit Salman radio je kao taksi vozač u Adani. U vreme događaja iz ovog predmeta imao je 45 godina. Prethodno nije imao medicinsku istoriju lošeg zdravstvenog stanja niti je imao ikakvih srčanih problema.

9. Dana 26. februara 1992. godine Agita Salmana su priveli policajci iz anti-terorističke jedinice Uprave za bezbednost u Adani. Oficir koji je bio zadužen za njegovo ispitivanje

je Ibrahim Ješil. Agit Salman je pušten 27. februara 1992. godine u 17.30. Rekao je podnosiocu predstavke i njihovom sinu Mehmetu da su ga tukli i potapali u hladnu vodu tokom noći koju je proveo u pritvoru. Još dva dana posle toga nije mogao da radi zbog prehlade.

10. Za vreme operacije koja je imala za cilj privođenje jednog broja lica za koje se sumnjalo da su povezana sa PKK (Radnička partija Kurdistana), policajci su došli u kuću podnosioca predstavke u ranim jutarnjim satima 28. aprila 1992. godine, tražeći Agita Salmana. Bio je na listi onih za kojima se tragalo zbog aktivnosti koje su obuhvatale učestvovanje u proslavi kurdske Nove godine 23. marta 1992. godine i učešće u podmetanju požara i napadu na snage bezbednosti u kome je poginulo jedno lice, a njih četvoro povređeno. Međutim, Agit Salman je u trenutku kada su ga tražili već bio u svom taksiju, radeći.

11. Policajci su našli Agita Salmana na taksi stanici u Ješilovu oko 01.00 28. aprila 1992. godine. Pomoćnik načelnika Ahmet Dinčer i policajci Ševki Tašči i Ali Šari odveli su ga u pritvor. U izveštaju o hapšenju koji su policajci sročili nijednom rečju se ne pominje bilo kakva borba ili potreba da se primeni sila kako bi se Agit Salman smestio u policijsko vozilo. Postoji nesklad između pisanih izjava koje su policajci docnije dali javnom tužiocu, 22. maja 1992. godine, kada su izjavili da je možda došlo do nekog guranja i vučenja i svedočenja koje su izneli pred komisijom. U usmenom svedočenju pred delegatima Komisije Ahmet Dinčer i Šefki Taški odlučno su i kategorički tvrdili da su Agita Salmana morali da drže za ruke da bi ga uveli u auto, ali to ne podrazumeva upotrebu sile, odnosno da tom prilikom nije primio nijedan udarac, te nije bilo ni tragova od udaraca. Mehmet Salman je čuo od taksista na toj taksi stanici da se njegov otac nije protivio hapšenju, niti su dvojica taksi vozača od kojih je zatraženo da daju izjave javnom tužiocu čula da se Agit Salman protivio hapšenju.

12. Agit Salman nije odveden na lekarski pregled pre no što je odveden u ćeliju u odeljenje za pritvor. Komisija je zaključila da nije utvrđeno da je pretrpeo bilo kakvu povredu prilikom hapšenja ili da je pokazivao bilo kakve znake lošeg zdravstvenog stanja ili disajnih tegoba.

13. Čuvar na dužnosti u pritvoru Omer Inčejiilmaz zapisao je da je Agit Salman doveden u odeljenje za pritvor u 03.00 časova 28. aprila 1992. Nisu zabeleženi nikakvi podaci, niti dokazi o vremenu koje je proteklo između hapšenja, koje se dogodilo oko 01.30, ako je suditi prema izveštaju policajaca koji su ga izvršili i trenutka registracije u odeljenju za pritvor u 03.00.

14. Pomoćnik načelnika Ibrahim Ješil predvodio je islednički tim koji je dobio u zadatak da ispita Agita Salmana. U timu su još bili i policajci Erol Čelebi, Mustafa Kajma i Hasan Arindž.

15. Poznato je da su još dvojica osumnjičenih privedena u okviru iste operacije: Behietin El, koji je odveden u pritvor 25. aprila 1992. godine i Ferhan Tarlak, takođe priveden 28. aprila 1992. godine. Postoji i treći osumnjičeni Ahmet Gerdžin koji je takođe priveden, i odveden u odeljenje za pritvor, opet u vezi sa prekršajima zbog kojih je povedena istraga.

Ibrahim Ješil je 29. aprila 1992. godine uzeo izjave od Behietina Ela i Ahmeta Gerdžina. Behietin El je izjavio da je ispitivan pre dolaska Ferhana Tarlaka, što je znači moralo biti 28. aprila 1992. ili pre tog dana.

16. Nema zapisanih podataka o kretanju pritvorenika, na primer, ne navodi se kada su izlazili iz ćelija ili kada su se vraćali u njih, što bi ukazivalo na vreme ispitivanja. Policajci koji se pominju u vezi sa ovim događajima negirali su u svojim izjavama javnom tužiocu datim između 18. i 25. maja 1992. godine da je Agit Salman uopšte ispitivan za vreme boravka u pritvoru, pošto nikakva ispitivanja nisu vršena pre no što je cela operacija završena. Ibrahim Ješil, Mustafa Kajma i Hasan Arinč usmeno su svedočili pred delegatima Komisije dajući iskaz u istom tom smislu. Komisija je zaključila da je njihova tvrdnja kako Agit Salman nije uopšte ispitivan tokom prvih 24 sata posle privođenja neuverljiva, nedosledna i neverodostojna (videti analizu dokaza koju je obavila Komisija, u izveštaju Komisije od 1. marta 1999. godine, §§ 271-278). Uzimajući u obzir i druge dokaze, Komisija je zaključila da je islednički tim ispitivao Agita Salmana za vreme njegovog boravka u pritvoru.

17. U ranim jutarnjim satima 29. aprila 1992. godine Ibrahim Ješil, Mustafa Kajma, Hasan Arinč i Erol Čelebi odveli su Agita Salmana u državnu bolnicu u Adani. Odmah ga je pregledao dr Ali Tansi. Njegovo srce je prestalo da kuca, prestalo je disanje i nije bilo znakova drugih vitalnih funkcija, cijanoza se razvila na licu i ušima, a zenice su bile dilatirane. Lekar je konstatovao da je Agit Salman bio mrtav kada je donet i zaključio da je smrt nastupila 15-20 minuta pre toga.

18. Prema izjavi koju su potpisali policajci koji su rekli da su Agita Salmana doneli u bolnicu u 02.00, 29. aprila 1992. godine, čuvar pritvorske jedinice ih je u 01.15 obavestio da je Agit Salman loše. Osumnjičeni im je rekao da ima srčanih tegoba i oni su ga odmah prebacili u odeljenje za hitne slučajeve državne bolnice.

19. Doktor Fatih Šen, lekar-patolog u Adani, pregledao je 29. aprila 1992. godine telo Agita Salmana u prisustvu javnog tužioca. U izveštaju sa tog pregleda navodi se da su na prednjem delu mišica bile dve isušene površinske rane dimenzija 1 x 3 centimetra, sveža površinska rana (ogrebotina) 1 x 1 centimetar na prednjoj strani levog nožnog zgloba i stari traumatski ožiljak dimenzija 5 x 10 centimetara na prednjem delu grudi. Nije bilo povreda od vatrenog oružja ili nekih oštrih instrumenata. Lekar je zaključio da je neophodna autopsija kako bi se utvrdio uzrok smrti. Iz dokumenata se vidi da je autopsija izvršena istog dana. Uzorci organa poslani su na analizu.

20. Oko 13 sati 29. aprila 1992. godine policija je dovela Mehmeta Salmana u Upravu bezbednosti, gde ga je javni tužilac obavestio da je njegov otac preminuo od srčanog napada. Ibrahim Salman je 30. aprila 1992. godine otišao na odeljenje sudske medicine da bi identifikovao telo. Telo je predato porodici koja je izvršila sve neophodne pripreme kako bi ga sahranila pre prvomajskog praznika. Porodica je oprala telo na groblju. Ibrahim Salman je uočio ožiljke od ogrebotina i vidljive tragove na mišicama. Na leđima je bilo tragova koji su podsećali na rupe. Bilo je ožiljaka na jednom stopalu, a sama stopala bila su otečena. Porodica je napravila četiri fotografije tela u boji.

21. Dana 21. maja 1992. godine dr Fatih Šen sastavio je izveštaj o autopsiji. U njemu su ponovljeni fizički nalazi sa pregleda, s tim što je ovog puta ožiljak na prednjoj strani grudnog koša opisan kao ožiljak purpurno-crvene boje. Pregledom unutrašnjih organa utvrđeno je da je težina pluća iznosila po 300 grama za svako plućno krilo, da su bila edematozna i da je srce, čija je težina iznosila 550 grama, bilo teže nego što je normalno. Mozak je takođe bio edematozan (otečen). Bilo je nekih znakova arterioskleroze kod nekih krvnih sudova i parijetalni sloj miokarda bio je čvrsto pripijen uz srce. Grudna kost je bila polomljena, a okolno meko tkivo pokazivalo je tragove svežeg krvarenja što je moglo biti izazvano pokušajem davanja veštačkog disanja.

Takođe je ukazano na histopatološki izveštaj od 18. maja 1992. godine, u kome je navedeno da je kod pregledanog postojao hronični bronhitis pluća, da je bilo arteriosklerotičnih promena zbog kojih su koronarne arterije bile sužene i da je postojao hronični konstruktivni perikarditis, pored hroničnog miokarditisa, hiperpla... miokarda i hipertrofije srca. Toksikološki izveštaj od 14. maja 1992. godine ne ukazuje ni na kakve abnormalnosti.

U izveštaju se zaključuje da se ne može utvrditi tačan uzrok smrti i preporučuje se da se čitav slučaj poveri na dalje razmatranje istambulskom Institutu za sudsku medicinu.

22. Dana 22. maja 1992. godine porodica je predala fotografije tela javnom tužiocu.

23. Javni tužilac je uzeo izjave od članova isledničkog tima (Ibrahim Ješil, Hasan Arinč, Mustafa Kajma i Erol Čelebi) 18. maja 1992. godine. Izjave su uzete i od policajaca koji su izvršili hapšenje Ahmeta Dinčera, Alija Sarija i Šefkija Taščija, kao i od čuvara u pritvoru Ahmeta Bala, Serveta Ozilmaza i Omera Inčejilmaza 22. maja 1992. godine. Dana 8. maja 1992. godine izjave su uzete i od Behietina Ela i Ferhana Tarlaka, dok su ostale izjave uzimane sledećim redom: podnosilac predstavke je dala izjavu 26. maja 1992, Temir Salman (otac Agita Salmana) 29. maja 1992, dvojice taksi vozača, Hasan Četin i Abdurahman Bozkurt 29. i 30. juna 1992, dok je dr Ali Tansi dao izjavu 30. juna 1992.

24. Istambulski Institut za sudsku medicinu je 15. jula 1992. sačinio svoje mišljenje koje je potpisalo sedam članova Prvog specijalističkog komiteta, uključujući tu i dr Bilge Kirandžila. U izveštaju je navedeno da je Agit Salman bio guran i vučen prilikom hapšenja, da mu je pozlilo za vreme ispitivanja ili da je, kako se tvrdilo, preminuo za vreme ispitivanja. Na osnovu izjava svedoka zaključeno je da je on bio u ćeliji sve dok se nije požalio na srčane tegobe, u kom trenutku je smesta prebačen u bolnicu.

U izveštaju su razmotreni zaključci sa obavljenog spoljašnjeg pregleda i pregleda unutrašnjih organa tokom autopsije. Zaključeno je da pored malih, svežih, traumatskih ogrebotina na nožnog zglobu i starog purpurno-crvenog ožiljka na prednjem delu grudi nisu uočene nikakve druge traumatske povrede. Sveže krvarenje oko grudne kosti (sternuma) moglo se pripisati pokušajima davanja veštačkog disanja. Nije bilo dokaza koji bi sugerisali da je Agit Salman preminuo od bilo kakve direktne traume. Površinske povrede na njegovom telu mogu se pripisati njegovom otporu i borbi prilikom hapšenja ili u trenutku stavljanja u policijsko vozilo, mada su mogle da budu i direktno nanete.

One u svakom slučaju nisu bile smrtonosne, nezavisno uzeto. Relativna proširenost srca, skleroza srčanih arterija i znaci starog infektivnog oboljenja srčane opne i srčanog mišića ukazuju na staro srčano oboljenje. U izveštaju je zaključeno da iako je preminuli aktivno živeo i radio neposredno pre hapšenja, njegova smrt koja je nastupila u roku od 24 sata od trenutka privođenja ipak jeste mogla da bude rezultat zastoja u radu srca izazvanog neurohumoralnim promenama koje su nastale usled pritiska i stresa zbog incidenta u kombinaciji sa već postojećim srčanim oboljenjem.

25. Dana 19. oktobra 1992. godine javni tužilac u Adani doneo je odluku ne pokreće istragu. On je saopštio da je Agit Salman oko 01.15, 29. aprila 1992. godine obavestio policajce da oseća srčane tegobe i da je odmah prebačen u državnu bolnicu u Adani gde je preminuo. Prema sudsko-medicinskom izveštaju Agit Salman je dugo bolovao od srčanog oboljenja, površinske povrede i promene mogle su biti izazvane za vreme hapšenja, a smrt je bila rezultat srčanog napada izazvanog pritiskom, odnosno stresom usled incidenta i starim srčanim tegobama. Nije bilo dokaza koji bi opravdali pokretanje krivičnog postupka.

26. Dana 13. novembra 1992. godine podnosilac predstavke je uložila žalbu na odluku o nepokretanju krivičnog postupka, tvrdeći da je Agit Salman ispitivan i da je preminuo pod primenom torture.

27. Dana 25. novembra 1992. godine predsednik Višeg suda u Tarsusu odbacio je žalbu podnosioca predstavke.

28. Dana 22. decembra 1992. godine ministar pravde je prebacio čitav slučaj na Kasacioni sud na osnovu člana 34. Zakona o krivičnom postupku. Dana 16. februara 1994. godine Kasacioni sud je poništio odluku o nepodizanju optužnice i vratio slučaj javnom tužiocu u Adani radi pripreme optužnice.

29. U optužnici koja nosi datum 2. maj 1994. godine deset policajaca (Omer Inčejilman, Ahmed Dilčer, Ali Sari, Šefki Tašči, Servet Ozilmaz, Ahmet Bal, Mustafa Kajma, Erol Čelebi, Ibrahim Jesil, Hasan Arindž) optuženi su za ubistvo u predmetu broj 1994/135. Sudski postupak je vođen pred Višim sudom u Azani, *inter alia* 27. juna, 26. septembra, 31. oktobra i 1. decembra 1994. godine. Optuženi su se izjasnili da nisu krivi. Usmene izjave dalo je šest od deset policajaca (Ahmed Dinčer, Ševki Tašči, Mustafa Kajma, Erol Čelebi, Ibrahim Jesil i Hasan Arindž); u njima su potvrdili svoje pisane izjave i negirali bilo kakvo zlostavljanje Agita Salmana. Sud je takođe saslušao Temira Salmana, oca Agita Salmana, podnosioca predstavke i dr Ali Tansija, dežurnog lekara na urgentnom odeljenju Državne bolnice u Adani. Behijetin El dao je pisanu izjavu.

30. U svojoj odluci koja nosi datum 26. decembar 1994. godine Viši sud u Adani zaključio je kako se ne može utvrditi da su optuženi primenili silu ili nasilje protiv Agita Salmana ili da su mu pretili ili ga podvrgavali torturi kako bi mu iznudili priznanje. Površinske ozlede na njegovom telu mogle su nastati u drugim okolnostima i biti izazvane drugim uzrocima, na primer, u trenutku hapšenja. Sudsko-medicinski izveštaji ukazuju na to da je Agit Salman preminuo od ranijeg srčanog oboljenja u sticaju sa

površinskim ozledama. Međutim, nema dokaza koji bi ukazivali na to da su te ozlede naneli optuženi. Sud je oslobodio optužene na osnovu nedostatka dokaza.

31. Podnosilac predstavke koja je u ovom postupku učestvovala kao podnosilac žalbe na presudu prethodne sudske instance ovoga puta nije uložila žalbu na presudu Višeg suda u Adani, te je ta presuda stupila na snagu 3. januara 1995. godine.

32. Komisija je utvrdila, u svetlosti pisanih i usmenih svedočenja, fotografija i medicinskih nalaza profesora Paundera i profesora Kornera, da je Agit Salman preminuo brzo, to jest da nije postojao duži period gubitka vazduha. Bilo je ožiljaka i ogrebotina na njegovom levom nožnog zglobu za koja nema objašnjenja i bilo j ogrebotina i otoka na tabanu levog stopala, što nije moglo biti slučajno izazvano. To je odgovaralo primeni *falake* (videti paragraf 71). Ožiljak u središtu grudnog koša nije precizno datiran histopatološkim putem i nije dokazano da nije ni u kakvoj vezi sa polomljenom grudnom kosti. Te povrede zajedno uzev nisu mogle biti izazvane masažom srčanog mišića. Komisija takođe nije poverovala u usmena svedočenja oficira Ibrahima Jesila, Mustafe Kajme i Erola Čelebija da je primenjena masaža srčanog mišića, ističući da je to prvi put pomenuto onda kada su svedočenja davana pred delegatima komisije u julu 1996. godine, dakle četiri godine posle celog događaja. Komisija je zaključila da je Agit Salman bio izložen mučenju tokom ispitivanja, što je prouzrokovalo zastoj srčanog mišića i na taj način izazvalo njegovu smrt.

33. Dana 24. januara 1996. godine podnosilac predstavke je pozvana na razgovor u antiterorističko odeljenje uprava bezbednosti u Adani. Policajci su od nje uzeli izjavu i na tu izjavu stavili njen otisak prsta. Naslov izjave glasio je “U vezi sa obraćanjem Evropskom sudu za ljudska prava i traženjem pomoći od tih institucija”, a izjava je počinjala sledećim rečima: “Svedokinji je postavljeno pitanje: od Vas se traži da objasnite da li ste se obratili Evropskom udruženju za ljudska prava, da li ste zatražili pomoć i da li ste popunili formular. Ko je tom prilikom posredovao?” Cilj izjave bio je da se dobije njeno objašnjenje o tome kako je uopšte došlo do toga da se obrati Komisiji. Potvrdila je da je popunila dokumente za pravnu pomoć. U usmenom svedočenju za koje je Komisija zaključila da je verodostojno i utemeljeno, podnosilac predstavke je iznela da su joj stavili povez preko očiju, da su je udarali i gurali u Upravi bezbednosti i da su joj policajci rekli da odustane od celog slučaja.

34. Podnosilac predstavke je i drugi put odvedena na razgovor. U izveštaju koji nosi datum 9. februar 1996. godine i koji su potpisali policajci navode se detalji u vezi sa njenim приходima i troškovima i potvrđuje se njena izjava o imovinskom stanju. Tog ili nekog drugog datuma ona je izvedena pred javnog tužioca i ponovo je od nje zatražena izjava o imovinskom, odnosno materijalnom stanju. U tom razgovoru nisu joj bile upućene nikakve pretnje.

B. Vladini predlozi u vezi sa činjenicama

35. Vlada je u svome podnesku pominjala dokaze koje su dali policajci, izveštaj sa autopsije i izveštaj istambulskog Instituta za sudsku medicinu, kao i usmeno svedočenje dr Bilge Kirandžil pred delegatima Komisije.

36. Agit Salman je i ranije patio od srčanog oboljenja. Kada je uhapšen (priveden) zadobio je manje povrede. Ožiljak na njegovim grudima koji je bio purpurno-crvene boje što znači da je bio star, datirao je iz vremena pre hapšenja. Za vreme pritvora u pritvorskoj jedinici u Upravi za bezbednost u Adani on nije ispitan, zato što operacija još nije bila okončana. Oko 01.00 zatražio je pomoć i rekao zatvorskom čuvaru da oseća srčane tegobe. Zatvorski čuvar je zatražio pomoć policajaca iz isledničkog tima koji su u neposrednoj blizini čekali na sledeću fazu operacije. Ti policajci su stavili Agita Salmana koji je već teško disao u policijsko vozilo i odvezli ga u bolnicu. Na putu do bolnice su zaustavili vozilo i Mustafa Kajma mu je na kratko dao veštačko disanje usta na usta i masirao područje srca. Odvezli su Agita Salmana na urgentno odeljenje bolnice gde im je rečeno da je preminuo.

37. Prilikom autopsije i u izveštaju istambulskog Instituta za sudsku medicinu utvrđeno je da Agit Salman nije pretrpeo nikakvu veću povredu, da je grudna kost bila polomljena usled masaže srčanog mišića i da je preminuo prirodnom smrću, uprkos svoj mogućoj pomoći koju je dobio.

38. U svom svedočenju pred delegatima Komisije, dr Bilge Kirandžil je izrazila mišljenje da je ožiljak na grudima star najmanje dva do tri dana i da nema veze sa polomljenom grudnom kosti, kao i da otok mozga ukazuje na duži period bez disanja koji je prethodio smrti. Nikakvi zaključci nisu se mogli doneti na osnovu fotografije koje su bile amaterske i slabog kvaliteta. Doktorica Kirandžil nije smatrala da činjenica da nema odgovarajućih forenzičkih fotografija predstavlja neki izrazito veliki nedostatak. U izveštaju Instituta nema nalaza koji bi ukazivali na zlostavljanje Agita Salmana, jer nije bilo ni takvih dokaza. Zastoj rada srca u ovom slučaju je mogao biti izazvan hormonskim ili ekološkim faktorima, kao što su temperaturni ekstremi. Da je direktan udarac izazvao oštećenje na koži i lomljenje grudne kosti, onda bi, po doktorinom mišljenju, trebalo očekivati i kontuziju i podliv na zadnjoj strani grudne kosti, kao i ogrebotine i ožiljke na prednjoj i zadnjoj strani desne srčane komore. Mada se za pluća pojedinca koji je 30 minuta bio bez vazduha može, u celini gledano, očekivati da im se težina uveća na 500 do 600 grama, to ne mora nužno biti slučaj, već zavisi od samog pojedinca (videti rezime izveštaja dr Kirandžil, u izveštaju Komisije §§ 233-41).

C. Medicinski izveštaj veštaka

1. Izveštaj profesora Paundera podnet 26. novembra 1996. godine u ime podnosioca predstavke

39. Profesor Paunder je profesor na katedri za sudsku medicinu Univerziteta u Dandiju i, *inter alia* bio je naučni saradnik u Kraljevskom koledžu patologa, strani naučni saradnik u hongkonškom koledžu za patologiju, naučni saradnik na Fakultetu za patologiju pri

Kraljevskom medicinskom koledžu u Irskoj i naučni saradnik (vanredni profesor) na Kraljevskom koledžu patologa Australoazije. Ovaj izveštaj je, *inter alia*, utemeljen na domaćim dokumentima sa autopsije i izjavama i iskazima svedoka. On se može rezimirati na sledeći način.

40. Nalazi autopsije ukazuju na to da je Agit Salman još ranije bolovao od prirodnog srčanog oboljenja, tačnije, hroničnog zapaljenja koje je prouzrokovalo perikardijalne priraslice, i koje je bilo staro i inaktivno. U davnoj prošlosti možda je bolovao od reumatskog oboljenja srca, što je u to vreme moglo da se manifestuje kao akutno febrilno oboljenje, s tim što nisu nužno morali postojati simptomi koji bi uopšte ukazivali na srčano oboljenje. Srce je bilo prošireno, težilo je 550 grama što pokazuje da je srčani mišić uvećan radi kompenzacije.

41. Srce teže od 500 grama može izazvati iznenadnu smrt u svakom trenutku što je posledica abnormalnosti srčanog ritma. Tome može prethoditi, odnosno to može biti podstaknuto, fizičkim ili emocionalnim stresom ili se može dogoditi naizgled spontano bez ikakvog “podsticajnog” događaja.

42. Pored srčanog oboljenja, postojale su četiri povrede.

Na prednjoj strani desne mišice postojale su dve ogrebotine, svaka dimenzija 3 x 1 centimetar koje se mogu opisati kao suve i krastaste. Nije bilo jasno da li je izvršena disekcija da bi se utvrdilo da li su postojale još neke ogrebotine i ožiljci koji bi bili sa njima u vezi ali se, s obzirom na opis, može racionalno zaključiti da su to bile promene post morte.

Na prednjoj strani levog nožnog zgloba bile su dve ovlašne oderotine dimenzija 1 x 1 centimetar koje su opisane kao sveže i krvave. One su po svemu sudeći morale biti prouzrokovane u periodu policijskog pritvora, ali njihova lokacija i veličina ne ukazuju ni na kakav specifičan uzrok.

U centru grudnog koša postoji ožiljak dimenzija 5 x 10 centimetara koji je opisan kao star i purpurno crvene boje.

Grudna kost je bila polomljena a na okolnim mekim tkivima uočeno je krvarenje.

43. Ožiljak na grudnom košu nalazi se tačno iznad mesta gde je pukla grudna kost. Krvarenje oko frakture grudne kosti ukazuje na to da je fraktura nastala pre, a ne posle smrti. Samo izazivanje takve frakture moglo bi biti dovoljno da izazove nenormalnost srčanog ritma, pa samim tim i iznenadnu smrt. Prema tome fraktura sternuma predstavlja mogući uzrok smrti. Mada, teorijski gledano, do frakture sternuma, odnosno grudne kosti, može doći prilikom pada, to bi ipak bilo neuobičajeno i zahtevalo bi uticaj nekog uzdignutog objekta ili ivice i sigurno bi bilo uzrok i drugih povreda, uočljivih na drugim organima. Masiranje srčanog mišića takođe može izazvati frakturu grudne kosti ukoliko se primeni znatna snaga. Fraktura može biti izazvana i udarcem. U tom slučaju mogle bi se očekivati ogrebotine na koži, čak i ukoliko bi brzo usledila smrt. Mada je dr Fatih Šen okarakterisao ožiljak na grudima kao star i samim tim ga objasnio nekim drugim, davnim događajem, bilo bi potrebno znatno više ubedljivih medicinskih dokaza da bi se moglo

zaključiti kako ti događaji nisu ni u kakvoj vezi. Mišljenje doktora Šena o starosti ožiljka zasnovano je na subjektivnoj proceni boje, to jest proceni golim okom. Međutim, ožiljak je opisao kao purpurno crven, što je u celosti u skladu sa svežim ožiljkom. Da je ožiljak bio star dva do tri dana moglo bi se očekivati da se pojavi žućkasta nijansa. Jednostavan histopatološki test mogao je pomoći da se lako utvrdi da li je reč o starom ili novom ožiljku. Takav ožiljak nije mogao nastati kao rezultat pritiska ruke primenjenog za vreme masaže srčanog mišića. Njegovo mišljenje je bilo da, s obzirom na sam ožiljak i frakturu grudne kosti, kao i odsustvom bilo kakvih jasnih dokaza da je ožiljak nastao u nekoj drugoj prilici, može da se zaključi kako su ožiljak i fraktura nastali u istom trenutku usled udarca, što je opet podstaklo pojavu abnormalnosti srčanog ritma.

44. Zaključci autopsije, posebno težina pluća (300 grama po plućnom krilu, to jest, vrednost blizu minimalne) ukazuju na to da je smrt bila veoma brza, a ne usporena. Ako pojedinac umire sporo sa teškim oštećenjem rada srca može se očekivati da plućno krilo u proseku teži 500 do 600 grama, s tim što težina može ići sve do 1.000 grama. To je rezultat nagomilavanja tečnosti u plućima do koga dolazi zato što se smanjuje sposobnost srca za ispušavanje tečnosti, a klinički se izražava nemanjem daha i teškoćama pri disanju. Smrt nastala usled trenutnog kolapsa rada srca povezana je, međutim, sa manjom težinom plućnih krila, kao što je to ovde slučaj. Relativno spora smrt takođe bi bila povezana sa kongestijom (navalom krvi) u jetri. Prema tome, nalazi sa autopsije i histopatološki nalazi ozbiljni su dokazi protiv mogućnosti da je preminuli umirao dugo i da je imao simptome otežanog disanja i gubitka vazduha. Ti nalazi, potpuno suprotno, ukazuju na brzu smrt.

45. Kada je reč o samom postupku autopsije tu su uočene ozbiljne manjkavosti. Mada su jedine dve teorijske mogućnosti za nastanak frakture grudne kosti bile spoljašnja masaža srca ili udarac, nisu preduzeti koraci da se utvrdi da li je ta masaža uopšte bila primenjena. Tvrdnje u izveštaju sa autopsije da je do frakture grudne kosti moglo doći usled masaže ne predstavlja celovitu i iskrenu izjavu, a mogla bi se i pogrešno protumačiti u tom smislu da implicira da je dr Šen znao da je takav pokušaj davanja veštačkog disanja zaista izvršen, mada on to nije znao. On je morao da razluči činjenice od nagađanja. Takođe je postojala potreba da se u izveštaj unese što je moguće više opisnih detalja u vezi sa ožiljcima, frakturom grudne kosti i srčanim oboljenjem, a upravo na tom planu postoji očigledan nedostatak detalja.

2. Dodatni izveštaj profesora Paundera podnet 26. novembra 1996. godine u ime podnosioca predstave

46. U dodatku izveštaju od 26. novembra 1996. godine sadržana je analiza četiri fotografije koje su opisane kao fotografije lošeg kvaliteta. Međutim, fotografije Tabana ipak pokazuju vrlo uočljivu purpurno-crvenu diskoloraciju na tabanu levog stopala, uz blagi otok. U korenu desnog malog prsta vidi se beli sjajni poprečni trag. Diskoloracija na tabanu levog stopala jasno ukazuje na ožiljke povezane sa blagim otokom i nije u skladu sa gravitacionim skupljanjem krvi do koga dolazi neposredno posle smrti. Ovakvi ožiljci ne mogu nastati usled povreda nanetih posle smrti, a povreda na tom mestu teško da može biti izazvana padom do koga bi došlo dok je žrtva bila živa. Prema tome, ova povreda jasno ukazuje na to da je žrtva dobila jedan ili više udaraca po stopalu. Znak na

desnom malom prstu jasno ukazuje na to da je bilo vezivanja, mada se ne bi moglo zaključiti da je to mesto bilo čvrsto stegnuto dok je žrtva bila živa; isto tako, ništa ne ukazuje na eventualno puštanje struje. Međutim, nijedna od tih mogućnosti ne može se isključiti a sam trag na malom prstu deluje neuobičajeno.

47. Crvene povrede na prednjoj strani levog nožnog zgloba, zajedno sa povredama na tabanu levog stopala, ukazuju na to da su zglobovi bili vezani nekim mehanizmom koji je išao preko prednje strane oba zgloba i bio zakačen za taban levog stopala.

48. Tragovi na desnoj mišici ne vide se jasno. Njihov položaj, povezanost i koloracija nisu onakvi kakvi bi se normalno očekivali kod post mortem artefaktualne povrede, već ukazuju na mogućnost da je došlo do električnog kontakta dok je žrtva bila živa. U kombinaciji sa neuobičajenim tragovima na malom prstu desne noge, ovo povećava sumnju da je upotrebljeno strujno kolo tako što je jedan krak bio vezan za mali prst, a drugi za desnu mišicu. Histopatološkim ispitivanjem bilo je moguće utvrditi da li su tragovi na koži bili izazvani time što je struja oprljila kožu.

49. Fotografija leđa pokazuje artefaktualne mrlje post mortem sa velikim područjima bledila kože do koga dolazi na dodir. Uočavaju se jasni tragovi, uključujući tu svetlo-crvene ogrebotine na kičmi i u nivou struka a iznad njih uočavaju se dve tamno-crvene mrlje. Iznad svega toga postoji horizontalna linija ružičaste ogrebotine ili abrazije. Sve su to mogle da budu povrede nanete posle smrti, izazvane prebacivanjem tela preko grube površine. To je, međutim, moglo biti izazvano i pre no što je nastupila smrt. Da bi se utvrdilo šta se tačno dogodilo, bila je potrebna disekcija.

50. Fotografije ukazuju na to da je disekcija prilikom autopsije bila neadekvatna jer nije izvršena disekcija leđa, niti je izvršena disekcija levog tabana ili povreda na nožnom zglobu. Nije jasno ni da li je izvršena disekcija povrede na mišici. Sve to ukazuje i da je opis tela u izveštaju sa autopsije bio nepotpun.

3. Izveštaj profesora Kordnera podnet 12. marta 1998. godine na zahtev Komisije

51. Autor ovog izveštaja je profesor Kordner koji je za to dobio uputstvo od delegata Komisije (videti gore navedeni paragraf broj 6) na temelju domaćih medicinskih dokaza, iskaza svedoka, izveštaja profesora Paundera i fotografija koje je podnela podnosilac predstavke.

52. Kada je reč o fotografijama, varijacije boje na stopalu predstavljaju ogrebotine. Profesor Kordner smatra da je fotografija isuviše mutna da bi se moglo zaključiti da je beli svetli trag na malom prstu desnog stopala nastao zbog podvezivanja, kao što se ne može doći ni do zaključka o tome da li su tragovi na desnoj mišici nastali usled primene električnih uređaja. Profesor Kodner je na nogama pored tragova koji bi mogli dogovarati ogrebotini na levom zglobu uočio i male tačke crvenila na prednjoj strani i na unutrašnjoj strani desnog nožnog zgloba. On se složio sa nalazima profesora Paundera o leđima i pored toga ukazao na druga područja crvenila. Bez disekcije i histoloških analiza te disekcije priroda tih belega nije se mogla sa preciznošću utvrditi. To je moglo biti izazvano i pre smrti, ali je moglo predstavljati i pojavu post mortem. Ožiljci na tabanima

stopala relativno su neuobičajeni i u najmanju ruku predstavljaju rezultat primene umerene sile. Takve ožiljke moglo je izazvati udaranje po tabanima stopala. Čovek sa takvim povredama ne bi mogao da hoda bez u najmanju ruku očiglednog hramanja.

53. Kada je reč o starosti i starenju ožiljka na grudima, u novijim delima posvećenim sudskoj medicini postoji saglasnost o tome da treba biti maksimalno oprezan. Praktično nije moguće izraditi precizan kalendar promena boje onako kako je to rađeno u ranijim udžbenicima, budući da postoji preveliki broj varijabli. Ako se purpurno-crvena boja ožiljka na grudima uzima kao temelj za zaključak o tome da je taj ožiljak stariji od "svežeg" krvarenja oko frakture grudne kosti, onda taj zaključak nije valjan. Postojeći materijal nije omogućavao da se napravi takva distinkcija u starosti između dveju povreda. U jednoj nedavno objavljenoj studiji jasno je pokazano da je nivo neslaganja među autorima toliki da je jedina tačka saglasnosti to da ožiljci kod kojih postoji uočljivo žutilo mogu biti proglašeni starijima od 18 sati. Prema tome, purpurno-crveni ožiljak može da bude svež (to jest, star manje od 24 sata), ali može da bude i stariji.

54. Kada je reč o polomljenoj grudnoj kosti, nije bilo žalbi na bolove u grudima, pa se zato može zaključiti da je kost polomljena neposredno pre trenutka smrti ili u vreme nastupanja smrti. Profesor Kordner smatra da je postojala koincidencija dveju povreda (ožiljka i frakture) zbog čega nije moguće razlučiti vreme u kome su promene nastupile, niti je pak moguće reći da se radi o samo jednoj povredi. Ako nije bilo ožiljaka na grudnom košu u trenutku kada je Agit Salman odveden u pritvor, onda je ovo pitanje relativno lako rešivo. Većina patologa sklona je da to, *prima facie*, posmatra kao jednu povredu ili da konstatuje kako postoji osnovana pretpostavka da je reč o jednoj povredi. Što se tiče mogućnosti da su ožiljak i lom grudne kosti mogli biti izazvani pokušajem davanja veštačkog disanja, u ovom kontekstu retko srećemo ozbiljne tragove na grudima. Frakture grudne kosti prouzrokovane kardiopulmonarnom masažom obično su povezane i sa lomom rebara, a ne sa krvarenjem okolnog tkiva, niti pak sa ogrebotinama ili zasekotinama tkiva neposredno iznad grudne kosti. Ako su ožiljci na grudnom košu i lom grudne kosti uz krvarenje predstavljali rezultat jedne povrede, onda ta povreda nije bila u vezi sa pokušajima davanja veštačkog disanja, odnosno oživljavanja. Bilo bi neobično da je došlo do loma grudne kosti prilikom pada na ravnu površinu. Težak direktan pad na relativno glatku široku izbočinu mogao je prouzrokovati ovakvu povredu, ali se profesor Kordner ne seća da je negde video izveštaj o tome kao o izolovanoj slučajnoj povredi (što bi značilo da je reč o povredi koja nije povezana sa drugim povredama koje su se dogodile u isto vreme). Udarac pesnicom, kolenom ili nogom takođe bi mogao prouzrokovati ovakvu vrstu povrede.

55. Pluća koja su u dovoljnoj meri otečena da se taj otok može tumačiti kao znak prestanka rada srca, odnosno uzrok gubitka vazduha u trajanju od 20 do 30 minuta teže više od 300 grama. Težina pluća u ovom slučaju odgovara znatno bržoj smrti. Otok mozga koji je utvrđen pregledom nije značajan, a težina žrtvinog mozga neznatno je manja od prosečne težine mozga muškarca njegovog uzrasta.

56. Nalaz o davnom srčanom oboljenju nije sporan. Po mišljenju profesora Kordnera, najbolje objašnjenje smrti bi moglo biti sledeće: pre no što je preminuo, Agit Salman je pretrpeo ozbiljne traume na tabanu levog stopala i na prednjem delu grudnog koša, što je

izazvalo ogrebotine i *prima facie* frakturu grudne kosti i krvarenje okolnog tkiva. Strah i bol prouzrokovani ovim događajima doveli su do povećane količine adrenalina, što je opet ubrzalo srčani ritam i dovelo do povišenja krvnog pritiska. To je predstavljalo ozbiljno opterećenje za već oštećeno srce, prouzrokovalo je zastoj u radu srca i izazvalo je brzu smrt. Alternativno, kompresija grudnog koša povezana sa lomom grudne kosti fatalno je poremetila srčani ritam a da pri tom nije nanela uočljivo fizičko oštećenje. Međutim, slabost ovakvog mišljenja ogleda se u zaključku da povrede grudnog koša predstavljaju rezultat jedne a ne dveju povreda, a to delimično zavisi od faktora okolnosti, tako da se ne može precizno razrešiti. Međutim, čak i ukoliko dopustimo mogućnost da je reč o odvojenim povredama, ožiljci na grudima i dalje se mogu tretirati kao sveži, odnosno kao rezultat povreda nanetih u vreme dok je žrtva bila u pritvoru, a u tom slučaju ubi formalni uzrok smrti bio isti: bio bi to, konkretno, prekid rada srca kod čoveka koji već pati od srčanog oboljenja, uz naznaku da bi taj prekid bio izazvan povredama nanetim u predelu levog stopala i grudnog koša. Ako bi se na polomljenu grudnu kost gledalo kao na rezultat pokušaja davanja veštačkog disanja, odnosno oživljavanja, uzrok smrti bi mogao biti promenjen samo ukoliko bi se moglo zaključiti da je povreda nastala pre nego što je Agit Salman odveden u pritvor.

57. Kritični zadatak autopsije u ovom slučaju bilo je da se utvrde okolnosti u kojima je, kako se procenjuje, taj čovek preminuo, posebno da li je u pritvoru umro prirodnom smrću ili to nije bio slučaj. U ovoj proceni od ključnog je značaja bila starost ožiljka na grudima. Čak i ako bismo prihvatili stanovište doktora Šena o starosti tog ožiljka koje se temeljilo na boji, autopsija je morala biti izvedena na način koji bi omogućio nekom drugom patologu u nekom drugom vremenskom trenutku da donese sopstveni zaključak. Trebalo je objektivno proceniti i izneti važne opservacije. U odsustvu fotografija, histologija je bila najočigledniji način na koji dr Šen mogao da utvrdi istinitost svog stanovišta. Činjenica da nije bilo valjanih fotografija takođe je ozbiljno otežala istragu i procenu celog slučaja. Bilo je manjkavosti i kada je reč u nedovoljnoj subkutanoj disekciji kako bi se otkrile povrede koje se spolja nisu videle i u odsustvu histološkog ispitivanja lezija koje su bile od ključnog značaja za valjanu evaluaciju svih okolnosti koje su dovele do smrti.

58. Profesor Kordner se iz profesionalnih razloga sreo sa profesorom Paunderom. Nikada se nije sreo ni sa doktorkom Kirandžil i doktorom Šen.

II RELEVANTNA DOMAĆA PRAVNA REGULATIVA I PRAKSA

59. Načelo i postupci u vezi sa odgovornošću za dela u suprotnosti sa zakonom mogu se rezimirati na sledeći način

A. Krivično gonjenje

60. Na osnovu Krivičnog zakona Turske svi oblici ubistva (članovi 448-455) i pokušaji ubistva (članovi 61-62) predstavljaju krivična dela. Takođe je krivično delo ukoliko državni službenik ma koga podvrgne mučenju ili zlostavljanju (član 243 u pogledu

mučenja i član 245 u pogledu zlostavljanja). Obaveza je vlasti da obave preliminarnu istragu kada je reč o delima koja bi mogla da predstavljaju ovakvu vrstu povreda zakona i to je obuhvaćeno članovima 151-153 Zakona o krivičnom postupku. Takva krivična dela mogu biti prijavljena vlastima ili snagama bezbednosti kao i kancelarijama javnog tužioca. Prijava može biti data u usmenoj ili pisanoj formi. Ako je reč o usmenoj prijavi, organ vlasti mora zapisnički zabeležiti tu prijavu (član 151).

Ako postoje dokazi da smrt nije bila izazvana prirodnim uzrocima, pripadnici snaga bezbednosti koji su obavešteni o toj činjenici dužni su da to prijave javnom tužiocu ili sudiji Krivičnog suda (član 152). Na osnovu člana 235 Krivičnog zakonika, svaki državni službenik koji ne obavesti policiju ili kancelariju javnog tužioca o ovakvoj povredi zakona za koju je saznao za vreme obavljanja svoje dužnosti podleže kazni zatvora.

Javni tužilac koji je na bilo koji način obavešten o situaciji koja daje osnova za sumnju da je počinjeno ovakvo krivično delo dužan je da istraži sve činjenice kako bi zaključio treba li ili ne treba da pokrene krivični postupak (član 153 Zakona o krivičnom postupku).

61. U slučaju da je reč o delima koja bi mogla imati veze sa terorizmom, ili teroristima, javni tužilac nema ovlašćenja; umesto njega, ovlašćenja se prebacuju na posebni sistem tužilaca zaduženih za nacionalnu bezbednost i odgovarajućih sudova koji postoji u celoj Turskoj.

62. Ukoliko je onaj za koga se sumnja da je počinilac državni službenik i ukoliko je krivično delo počinjeno dok je obavljao svoju dužnost, preliminarna istraga slučaja obavlja se u skladu sa zakonom iz 1914. godine krivičnom gonjenju državnih službenika, kojim se ograničava jurisdikcija javnog tužioca *ratione personae* u toj fazi istrage. U takvim slučajevima odgovarajući lokalni administrativni saveti (za okrug ili pokrajinu, u zavisnosti od statusa osumnjičenog) dužni su da obave preliminarnu istragu i da potom odluče da li će biti podignuta optužnica. Onog trenutka kada je doneta odluka o podizanju optužnice, javni tužilac je dužan da dalje preuzme slučaj.

Protiv odluke saveta žalba se podnosi Vrhovnom administrativnom sudu. Ukoliko je doneta odluka o nepokretanju istrage, odnosno, o tome da se ne podigne optužnica, ceo slučaj se automatski prebacuje na taj sud.

63. Na osnovu člana 4, paragrafa (i), Dekreta broj 285 od 10. jula 1987. godine o ovlašćenjima guvernera države u području u kome je proglašeno vanredno stanje, Zakon iz 1914. godine (videti gore navedeni paragraf 62) primenjuje se i na pripadnike snaga bezbednosti koji su podređeni guverneru.

64. Ukoliko je osumnjičeni pripadnik oružanih snaga, priroda dela određuje koji će se zakon primeniti. Ukoliko je reč o "vojnom prestupu", prema Vojnom krivičnom zakonu (zakon broj 1632) krivični postupak se u načelu odvija u skladu sa zakonom 353 o osnivanju vojnih (prekih) sudova i njihovim pravilima postupka. Tamo gde je pripadnik oružanih snaga optužen za obično krivično delo, normalno se primenjuju odredbe Zakona o krivičnom postupku (videti član 145 § 1 Ustava i odeljke 9 do 14 zakona 353).

Prema Vojnom krivičnom zakonu pripadnik oružanih snaga počinio je vojni prestup (krivično delo) ukoliko je nepoštovanjem naredbe ugrozio život nekog lica (član 89). U takvim slučajevima oštećeni iz redova civila mogu podneti tužbeni zahtev organima vlasti navedenim u Zakonu o krivičnom postupku (videti gore navedeni paragraf 60) ili pretpostavljenom počinioca.

B. Civilna i vojna odgovornost koje proističu iz krivičnih dela

65. Na osnovu člana 13. Zakona broj 2577 o administrativnom postupku, svako ko pretrpi štetu usled postupaka vlasti može, u roku od jedne godine pošto je navedeni postupak izvršen, da traži nadoknadu od tih vlasti. Ukoliko je zahtev za nadoknadu odbačen u celini ili u delovima, ili ukoliko nije stigao odgovor u roku od 60 dana, žrtva može da pokrene administrativni postupak.

66. Član 125 §§ 1 i 7 Ustava nalaže:

“Sve akcije ili odluke vlasti podležu sudskom razmatranju...

...

Vlasti će biti dužne da nadoknade svu štetu prouzrokovanu njihovim akcijama ili merama”.

Ovom odredbom utvrđuje se striktna odgovornost države ukoliko se dokaže da su okolnosti datog slučaja takve da je očigledno da država nije izvršila svoju obavezu održanja javnog reda, osiguravanja javne bezbednosti ili zaštite ljudskih života i imovine, a da nije bilo neophodno da se dokaže kriminalni akt koji se pripisuje organima vlasti. Na osnovu ovih propisa vlasti mogu, dakle, biti u obavezi da nadoknade štetu svakome ko je pretrpeo gubitak usled akata koje su počinile neidentifikovane osobe.

67. Član 8. Dekreta broj 430. od 16. decembra 1990. godine, čija je poslednja rečenica bila inspirisana gore navedenom odredbom (videti paragraf 66), propisuje:

“Nikakva kriminalna, finansijska ni pravna odgovornost ne može biti pripisana ... guverneru područja u kome je proglašeno vanredno stanje ili pokrajinskom guverneru u tom području u pogledu donetih odluka ili izvršenih akcija ukoliko su te odluke donete, odnosno akcije izvršene u okviru ovlašćenja koja su im poverena na osnovu ovog legislativnog dekreta i u tom smislu neće biti podnet nijedan tužbeni zahtev bilo kom pravosudnom organu. Time se ne umanjuju prava pojedinaca da traže nadoknadu od države za štetu koja im je neopravdano naneta”.

68. Na osnovu Obligacionog zakona, svako ko pretrpi štetu usled neke nezakonite ili kriminalne akcije može pokrenuti postupak za nadoknadu materijalne štete (članovi 41-46) kao i nematerijalnih gubitaka (član 47). Zaključci ili presude krivičnih sudova o pitanju krivice branjenika (član 53) ničim ne obavezuju civilne sudove.

Međutim, na osnovu odeljka 13 Zakona 657. o državnim službenicima, svako ko je pretrpeo gubitak usled neke akcije obavljene tokom vršenja dužnosti koje su regulisane zakonima o održavanju javnog reda može, u načelu, povesti akciju samo protiv organa vlasti koji zapošljava navedenog državnog službenika, a ne direktno protiv tog državnog službenika (videti član 129. § 5 Ustava i članova 55. i 100. Obligacionog zakona). To međutim nije pravilo koje ima apsolutno važenje. Naime, kada se utvrdi da je neka akcija bila nezakonita ili da je predstavljala krivično delo pa, samim tim, više nije "administrativna" akcija ili delo, civilni sudovi mogu dozvoliti da se zahtev za odštetu podnese direktno protiv državnog službenika koji je to delo počinio, što ni na koji način ne utiče na pravo žrtve da pokrene i postupak protiv države na temelju zajedničke odgovornosti koju snosi kao poslodavac službenika koji je delo počinio (član 50. Obligacionog zakona).

III RELEVANTNI MEĐUNARODNI IZVEŠTAJI

A. Istraga Evropskog komiteta za sprečavanje torture (CPT)

69. Evropski komitet za sprečavanje torture (CPT) organizovao je sedam poseta Turskoj. Prve dve posete u 1990. i 1991. godini bile su *ad hoc* posete koje su smatrane neophodnima u svetlosti činjenice da je iz raznih izvora stigao prilično veliki broj izveštaja u kojima se govorilo o navodnim slučajevima torture i drugih vidova zlostavljanja lica lišenih slobode, pre svega onih koja se nalaze u policijskom pritvoru. Treća periodična poseta obavljena je krajem 1992. godine i tom prilikom članovi Komiteta su obišli i Upravu bezbednosti u Adani. Ostale posete organizovane su u oktobru 1994, avgustu i septembru 1996. i oktobru 1997. godine (prilikom poslednjih dveju poseta članovi Komiteta obišli su i policijske objekte u Adani). Izveštaj CPT o tim posetama, sem onoga za posetu u oktobru 1997. godine, nisu dostupni javnosti, budući da je za obelodanjivanje takvih izveštaja potreban pristanak države o kojoj je reč, a taj pristanak u ovom slučaju nije dat.

70. CPT je objavio dva javna izveštaja.

71. U svom javnom izveštaju usvojenom 15. decembra 1992. godine CPT je zaključio da tortura i drugi oblici ozbiljnog zlostavljanja lica predstavljaju važne karakteristike policijskog pristupa. Prilikom prve posete 1990. godine članovi Komiteta su konstatovali da se neprestano govori o sledećim tipovima navodnog mučenja ili zlostavljanja: palestinsko vešanje, elektrošokovi, udarci po tabanima (*falaka*), polivanje hladnom vodom pod pritiskom i zatvaranje u veoma male, mračne, neprovetrene ćelije. Medicinski pregledi ukazali su na jasne medicinske znake koji su potpuno u skladu sa vrlo nedavno primenjenom torturom i drugim teškim vidovima zlostavljanja kako fizičke, tako i psihološke prirode. Posmatranjem na licu mesta u policijskim objektima uočeno je da su materijalni uslovi pritvora izuzetno loši.

Prilikom svoje druge posete 1991. godine CPT je zaključio da nije postignut nikakav napredak u pogledu eliminisanja policijskog mučenja i zlostavljanja. Mnoga lica su se

žalila na slične tipove zlostavljanja - s tim što je bilo sve više tvrdnji o nasilnoj penetraciji štapom ili policijskom palicom u telesne otvore. I ovog puta je utvrđeno da izvestan broj lica koja su iznosila takve navode poseduje vidljive telesne znake koji potpuno odgovaraju takvim navodima. Prilikom treće posete od 22. novembra do 3. decembra 1992. godine delegacija CPT bila je doslovno zasuta navodima o torturi i zlostavljanju. Brojna lica koja su ispitivali lekari pokazivala su telesne znake ili stanja koja su odgovarala takvim tvrdnjama. CPT je u svom izveštaju navela izvestan broj takvih slučajeva. Ovom prilikom CPT je posetio Adanu gde je jedan zatvorenik u zatvoru u Adani pokazao hematome na tabanima i čitav niz vertikalnih purpurno-crvenih ožiljaka (dimenzija 10 x 2 centimetra) na gornjem delu leđa, što je potpuno odgovaralo njegovim tvrdnjama da je nedavno bio podvrgnut *falaki* i da je tučen po leđima policijskom palicom; sve se to događalo dok je bio u policijskom pritvoru. U sedištu Uprava za bezbednost u Ankari i Diyarbakiru delegacija CPT našla je opremu koja je mogla da se koristi za ovakav tip torture; nadležni pri tom nisu mogli da navedu nijedno uverljivo objašnjenje za prisustvo te opreme u policijskim prostorijama. CPT je u svom izveštaju zaključila da je "u Turskoj i dalje široko rasprostranjena praksa mučenja i drugih oblika ozbiljnog zlostavljanja lica koja se nalaze u policijskom pritvoru".

72. U drugom saopštenju za javnost, onom od 6. decembra 1996. godine, CPT konstatuje da je tokom minule četiri godine ostvaren izvestan napredak. Međutim, u nalazima posle posete 1994. godine pokazuje se da tortura i drugi vidovi zlostavljanja zatvorenika i dalje predstavljaju važnu karakteristiku policijskog pritvora. Tokom poseta 1996. godine delegacije CPT su još jednom našle jasne dokaze prakse mučenja i drugih oblika ozbiljnog zlostavljanja zatvorenika kojima pribegava policija. U tom izveštaju pominje se da je delegacija u septembru 1996. posetila policijske stanice u Adani, Brusi i Istanbulu, i da je tom prilikom posetila i tri zatvora kako bi razgovarala sa nekima od lica koja su još sasvim skoro bila u policijskom pritvoru u Adani i Istanbulu. Kod značajnog broja lica koja su pregledali lekari-patolozi u sastavu delegacije CPT bili su uočljivi telesni znaci ili stanja u skladu sa njihovim tvrdnjama o nedavnom policijskom zlostavljanju, što se posebno odnosilo na nanošenje udaraca po tabanima i dlanovima kao i na vezivanje ruku. Komisija je kod sedam lica koja su još sasvim nedavno bila u pritvoru u antiterorističkom odeljenju istambulske Uprave bezbednosti uočila neke od najflagrantnijih primera torture sa kojima su se delegacije CPT ikada srele u Turskoj. Ljudi su bili dugo vezivani za ruke, ostavljeni su da vise u tom položaju, što im je oštetilo motorne funkcije i osećaj u rukama, a kod dva lica je čak došlo do gubitka obe ruke za koje je postojala opasnost da je neizlečiv. Komisija je u izveštaju zaključila da oslanjanje na torturu i druge oblike ozbiljnog zlostavljanja zatvorenika i dalje predstavlja učestalu praksu u policijskim stanicama u Turskoj.

B. Model protokola autopsije koji su prihvatile Ujedinjene nacije

73. "Priručnik o efikasnoj prevenciji i istraživanju nepravni, proizvoljnih i sumarnih egzekucija" koji su Ujedinjene nacije usvojile 1991. godine sadrži i model protokola autopsije koji je cilj pružanje autoritativnih smernica javnim tužiocima i medicinskom osoblju koji obavljaju autopsiju. U uvodnom delu tog priručnika naglašava se da skraćena verzija izveštaja nikada nije adekvatna u potencijalno kontroverznim slučajevima i da su

potrebni sveobuhvatno ispitivanje i izveštaj kako bi se sprečili propusti ili izostanci pojedinih važnih detalja:

“Od ključnog je značaja da autopsija koja se obavlja posle neke kontroverzne smrti bude veoma temeljna. Dokumentovanje i beleženje svih nalaza moraju biti podjednako temeljni kako bi se rezultati autopsije mogli svrsishodno koristiti”.

74. U delu 2(c) navodi se da su adekvatne fotografije od kritičnog značaja za temeljito dokumentovanje nalaza autopsije. Fotografije treba da budu sveobuhvatne po razmerama i treba da potvrde prisustvo svih uočljivih znakova povrede ili oboljenja koje se - ta povreda ili to oboljenje - komentaru u izveštaju o autopsiji.

POSTUPAK PRED KOMISIJOM

75. Gđa Behije Salman obratila se Komisiji 20. maja 1993. godine. Ona je iznela tvrdnju da je njen muž, Agit Salman, preminuo zbog torture u policijskom pritvoru. Pozvala se na članove 2, 3, 6, 13, 14. i 18. Konvencije. U postupku pred Komisijom, podnosilac predstavke je dalje tvrdila da joj je onemogućeno da efikasno realizuje pravo na pojedinačno obraćanje (zarad traženja pravne zaštite) koje je zajamčeno bivšim članom 25. § 1.

76. Komisija je tužbu gđe Behije Salman (broj 21986/93) ocenila prihvatljivom 20. februara 1995. godine. U svome izveštaju od 1. marta 1999. (bivši član 31)¹, Komisija je izrazila jednodušno mišljenje da je došlo do povrede člana 2. time što je muž podnosioca predstavke preminuo u pritvoru, da je došlo do povrede člana 3. u tom smislu da je njen muž bio mučen; da je došlo do povrede člana 13; da nije bilo povreda članova 14. i 18, da Turska nije ispunila svoje obaveze koje proističu iz nekadašnjeg člana 25.

KONAČNI PREDLOZI SUDU

77. U svome podnesku podnosilac predstavke je zatražila od Suda da utvrdi da je država prekršila članove 2, 3, 13. i nekadašnji član 25. § 1. Konvencije. Ona je zatražila od Suda da joj dosudi odštetu na osnovu člana 41.

78. Vlada je zahtevala od Suda da odbaci ceo predmet kao neprihvatljiv zbog toga što podnosilac predstavke nije prethodno iscrpla sve domaće pravne lekove. Kao alternativno rešenje predstavnici Vlade su tvrdili da navodi podnosioca predstavke nisu potkrepljeni dokazima.

¹ *Napomena Sekretarijata.* Izveštaj se može dobiti u Sekretarijatu.

ZAKON

I PRETHODNE PRIMEDBE VLADE

79. Vlada je iznela primedbu da podnosilac predstavke nije iscrpla domaće pravne lekove kako to nalaže član 35. Konvencije, jer nije adekvatno iskoristila mogućnosti koje joj pruža krivični postupak niti je pokrenula postupak za nadoknadu štete pred civilnim ili administrativnim sudom. Predstavnici vlade su ukazali na to da je Sud podržao njihovu prethodnu primedbu u slučaju Ajtekin (videti presudu u slučaju Ajtekin protiv Turske od 23. septembra 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII).

Vlada smatra da je podnosilac predstavke bila zainteresovana strana u krivičnom postupku pokrenutom protiv policajaca koji su optuženi za mučenje njenog muža i za izazivanje njegove smrti kao i da nije podnela žalbu na odluku Kasacionog suda protiv njihovog puštanja na slobodu. Kasacioni sud je prethodno odbacio odluku da se ne pokreće krivični postupak protiv oficira i zato se ne može smatrati neefikasnim pravnim lekom. Podnosilac predstavke je takođe mogla da zatraži i dobije od domaćih pravosudnih organa nadoknadu za materijalnu i nematerijalnu štetu koju traži u ovom postupku.

80. Advokat podnosioca predstavke istakao je u postupku pred Sudom da je podnosiocu predstavljena žalba protiv odluke da se ne pokreće krivični postupak odbačena pre no što je ona podnela tužbu Komisiji. Postupak kojim je ministar pravde prebacio čitav slučaj na Kasacioni sud, koji je docnije doneo odluku o pokretanju postupka, predstavljao je vanredni pravni lek za koji se od podnosioca predstavke nije moglo tražiti da ga iscrpe. Advokat podnosioca predstavke takođe je istakao da nova žalba podnosioca predstavke ne bi imala nikakvu svrhu u svetlosti neadekvatne istrage i odsustva dokaza pred sudovima.

81. Sud ponovo naglašava da pravilo o prethodnom iscrpljivanju domaćih pravnih lekova pomenuto u članu 35. § 1. Konvencije obavezuje podnosioca predstavki da prvo iskoriste sve pravna sredstva, tj. lekove koji su normalno na raspolaganju i dovoljni su u okviru domaćeg pravnog sistema, to jest omogućuju da se dobije nadoknada za dela kojima je, navodno, naneta šteta. Postojanje pravnih lekova mora biti u dovoljnoj meri izvesno, i u teoriji i u praksi, jer ukoliko ono nije izvesno, onda ne postoji adekvatna mogućnost pristupa tim pravnim lekovima i oni nisu u dovoljnoj meri efikasni. Član 35. § 1. takođe nalaže da tužbe za koje se želi da docnije budu pokrenute pred ovim Sudom moraju biti prethodno pokrenute pred odgovarajućim domaćim organom, barem u suštinskom smislu i u skladu sa formalnim zahtevima koje propisuje domaće zakonodavstvo, ali to ne znači da treba pribegavati onim pravnim lekovima koji su neadekvatni ili neefikasni (videti predmet Aksoj protiv Turske, presuda od 18. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2275-76, §§ 51-52, kao i Akdivar i drugi protiv Turske, presuda od 16. septembra 1996, *Reports* 1996-IV, str. 1210, §§ 65-67).

82. Sud konstatuje da turski zakon obezbeđuje mogućnost administrativnog, civilnog i krivičnog pravnog leka, odnosno nadoknade u slučaju nezakonitih i krivičnih aktivnosti

koje bi se mogle pripisati državi ili njenim službenicima (videti paragraf 59. i potonje, navedene u ovom dokumentu).

83. Kada je reč o akciji u upravnom postupku na osnovu člana 125. Ustava na temelju striktno odgovornosti vlasti (videti paragrafe 65-66 gore navedene)m, Sud podseća na obavezu države-ugovornice na osnovu članova 2. i 13. Konvencije da sprovede istragu koja može dovesti do identifikacije i kažnjavanja onih koji su odgovorni za slučajeve nanošenja fatalnih povreda, ali i da ta obaveza može biti potpuno isprazna i iluzorna ukoliko se od podnosioca tužbi koji se pozivaju na ove članove traži da iscrpe sve mere iz upravnog postupka koje vode isključivo ka odobravanju isplate nadoknade štete (videti predmet Jaša protiv Turske, presuda od 2. septembra 1998, *Reports* 1998-VI, str. 2431, § 74).

Prema tome, od podnosioca predstavke se nije zahtevalo da pokrene administrativni postupak u ovom slučaju i prethodna primedba u tom smislu nije osnovana.

84. Kada je reč o pokretanju građanske parnice za nadoknadu štete nanete nezakonitim akcijama ili nezakonitim ponašanjem činovnika države (videti gore navedeni paragraf 68), Sud konstatuje da podnosilac tužbe tu treba, pored toga što je dužan da utvrdi uzročno-posledičnu vezu između zločina i štete koju je on odnosno ona pretrpeo (pretrpela) da identifikuje i osobu za koju se veruje da je počinila taj zločin. U ovom slučaju nema dokaza o tome koji je policajac odgovoran za zlostavljanje koje je, kako se navodi u podnesku podnosioca predstavke, izvršeno nad njenim mužem i zaista se može reći da u izveštaju istambuskog Instituta za sudsku medicinu, inače najautoritativnije nacionalne ustanove tog tipa nije utvrđeno da je uopšte bilo nekih nezakonitih akcija (videti gore navedeni paragraf 24).

85. Kada je reč o mogućnostima u krivičnom postupku (videti gore navedene paragrafe 60-62), Sud konstatuje da se podnosilac predstavke bezuspešno žalila na odluku da se ne pokreće krivični postupak protiv policajaca koji su bili umešani u pritvaranje njenog muža. Postupak kojim je ministar pravde prebacio slučaj na Kasacioni sud predstavljao je vanredni pravni lek, što se normalno mora smatrati merom koja spada van domašaja člana 35. § 1. Konvencije. Međutim, činjenica je da je podnosilac predstavke bila zainteresovana strana u postupku koji je usledio posle odluke Kasacionog suda da se u ovom slučaju pokrene krivični postupak protiv policajaca. Taj sudski postupak završen je presudom kojom su policajci oslobođeni na osnovu nedostatka dokaza koji bi mogli da potvrde da su oni maltretirali podnosiocu predstavkenog muža pre njegove smrti ili na osnovu kojih bi se moglo utvrditi da je on preminuo usled zlostavljanja. Nedostatak dokaza predstavljao je i osnovu na temelju koje je javni tužilac doneo prvobitnu odluku o nepokretanju krivičnog postupka. Podnosilac predstavke je tvrdila da u takvim okolnostima njena nova žalba ne bi imala nikakvog racionalnog izgleda na uspeh i da se ne može tumačiti u svetlosti zahteva za iscrpljivanje svih domaćih pravnih lekova.

86. Sud naglašava da se u primenu pravila o iscrpljivanju svih domaćih pravnih lekova mora voditi računa o činjenici da se taj zahtev primenjuje u kontekstu mehanizma za zaštitu ljudskih prava za koji su države-ugovornice dale saglasnost da će ga uspostaviti. Prema tome, sud konstatuje da član 35. § 1. mora biti primenjen sa izvesnim stepenom

fleksibilnosti i bez preteranog formalizma. Sud dalje konstatuje da pravilo iscrpljivanja svih domaćih pravnih lekova nije apsolutno niti se može automatski primenjivati; da bi se utvrdilo da li je to pravilo poštovano od suštinskog je značaja da se razmotre sve okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. To konkretno znači da Sud mora doneti realnu procenu ne samo u vezi sa postojanjem formalnih pravnih lekova u pravnom sistemu države-ugovornice o kojoj je reč, već i o opštem kontekstu u kome ti pravni lekovi funkcionišu, kao i o ličnim okolnostima u kojima se nalazi podnosilac tužbe. Sud potom mora ispitati da li je, s obzirom na sve okolnosti slučaja, podnosilac tužbe učinio sve što je razumno moglo da se očekuje od njega da bi iscrpeo domaće pravne lekove (videti navedenu presudu u predmetu Akdivar i drugi, str. 1211, § 69, kao i navedenu presudu u predmetu Aksoj, str. 2276, §§ 53-54).

87. Sud smatra da okosnica vladine preliminarne primedbe u vezi sa pravnim lekovima u oblasti građanskog postupka i u oblasti krivičnog postupka pokreće pitanja koja se odnose na efikasnost krivične istrage koja su tesno povezana sa pitanjima navedenim u tužbi podnosioca predstavke, a odnose se na članove 2, 3. i 13. Konvencije. Sud takođe konstatuje da se ovaj slučaj razlikuje od slučaja Ajtekin na koji se Vlada poziva budući da je u tom slučaju vojnik koji je ubio podnosiocu predstavkenog muža osuđen za ubistvo iz nehata u procesu pred Krivičnim sudom u Batmanu. U žalbenom postupku pred Kasacionim sudom nalazile su se i žalba podnosioca predstavke i žalba javnog tužioca, koji su oboje tvrdili da je vojnik-počinilac trebalo da bude osuđen za teže krivično delo, odnosno, za teži oblik ubistva. U takvim okolnostima, nije bilo moguće reći da istraga koju su vlasti obavile nije ponudila racionalne izgleda da će počinilac ubistva, odnosno lice odgovorno za smrt njenog muža, biti izvedeno pred lice pravde (videti navedenu presudu u predmetu Ajtekin, str. 2827, § 83).

88. Prema tome, Sud odbacuje vladinu prethodnu primedbu u onoj meri u kojoj se ona odnosi na administrativne (upravne) pravne lekove na koje se podnosilac predstavke oslonila (videti navedeni paragraf 83). On se slaže sa prethodnom primedbom u onom delu koji se odnosi na suštinu pravnih lekova u građanskoj parnici i krivičnom postupku (videti gore navedene paragrafe 104-09).

II SUDSKA PROCENA ČINJENICA

89. Sud još jednom naglašava da je prema precedentnom pravu na osnovu sistema Konvencije pre 1. novembra 1998. godine utvrđivanje i verifikovanje činjenica prevashodno bilo stvar Komisije (nekadašnji članovi 28. § 1. i 31). Mada nalazi Komisije u pogledu činjenica ne obavezuju Sud već on ostaje slobodan da donese vlastitu procenu u svetlosti celokupnog materijala koji ima pred sobom, ipak se samo u izuzetnim okolnostima događa da on vrši svoja ovlašćenja u ovoj oblasti (videti, između ostalih autoriteta, već navedenu presudu u predmetu Akdivar i drugi, str. 1214, § 78).

90. Činjenica oko kojih se spore strane tesno su povezane sa pitanjima odgovornosti države za tretman i smrt Agita Salmana u policijskom pritvoru. Sud će razmotriti zajedno

sva činjenična i pravna pitanja budući da su ona relevantna za pritužbe koje je iznela podnosilac predstavke u skladu sa dole navedenim članovima 2, 3. i 13. Konvencije.

III NAVODNE POVREDE ČLANA 2. KONVENCIJE

91. Podnosilac predstavke tvrdi da je njen muž, Agit Salman, preminuo usled torture u rukama policajaca u Upravi bezbednosti u Adani. Ona se takođe požalila da nije obavljena efikasna istraga na okolnosti ubistva. Tvrdi da je došlo do povrede člana 2. Konvencije koji propisuje:

“1. Pravo na život svake osobe zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude Suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.

2. Lišenje života ne smatra se protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna:

(a) radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja;

(b) da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode;

(c) prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune”.

92. Vlada je osporila ove navode. Komisija je izrazila mišljenje da je došlo do povrede člana 2. na osnovu toga što je Agit Salman preminuo posle mučenja u policijskom pritvoru i na osnovu toga što vlasti nisu sprovele adekvatnu krivičnu istragu na okolnosti smrti Agita Salmana.

A. Predlozi onih koji su se pojavili pred Sudom

1. Podnosilac predstavke

93. Podnosilac predstavke je u svojoj predstavi naznačila da je njen muž ubijen dok je bio u pritvoru. Medicinski dokazi potvrđuju da je bio podvrgnut sili koja je dovela do zastoja rada srca. Vlasti nisu mogle da pruže bilo kakvo zadovoljavajuće objašnjenje o tome zašto je Agit Salman preminuo, već su prezentirale priču koja je očigledno smišljena da bi se prikrija istina. Podnosilac predstavke je naznačila da, s obzirom na to da je osoba bila odvedena u pritvor u dobrom zdravstvenom stanju i da je tamo preminula, ta smrt mora da se pripíše akcijama vlasti u odsustvu bilo kakvog prihvatljivog objašnjenja. Nije pruženo nikakvo prihvatljivo objašnjenje za ožiljak na grudima, polomljenu grudnu kost, ožiljak na levom stopalu, ogrebotine na levom nožnom zglobu i rane na mišici.

94. Podnosilac predstavke je takođe zatražila od Suda da podrži mišljenje Komisije da je došlo do povrede člana 2. Konvencije na osnovu toga što je istraga u vezi sa smrću njenog muža bila toliko neadekvatna i toliko neefikasna da se zapravo svodi na neuspeh u

pogledu zaštite prava na život. Istraga je posebno neefikasna kada je reč o obezbeđivanju neophodnih medicinskih dokaza za Agita Salmana. Tako, na primer, nije izvršena histopatološka analiza ožiljaka, niti su uzete forenzičke fotografije, što je suprotno preporukama iznetim u modelu protokola sa autopsije koji su ponovile Ujedinjene nacije (videti gore navedene paragrafe 73. i 74). I dr Šen i istambulski Institut za sudsku medicinu izveli su subjektivne zaključke ne razmotrivši prethodno u dovoljnoj meri moguće uzroke, što baca negativno svetlo na postupanje vlasti. Slično tome, javni tužioci se uopšte nisu potrudili da provere verodostojnost izjava policajaca niti da obezbede pribavljanje dokaza neophodnih za krivični postupak.

2. Vlada

95. Vlada smatra da su navodi koje je navela podnosilac predstavke neosnovani. Autopsijom i u izveštaju istambulskog Instituta za sudsku medicinu utvrđeno je da je Agit Salman preminuo od zastoja rada srca izazvanog uzbuđenjem usled hapšenja i pritvaranja. Ostao je bez daha u svojoj ćeliji i policajci su ga odveli u bolnicu, na putu do bolnice pokušali su da mu daju veštačko disanje i usled toga je došlo do preloma grudne kosti. Navodi o torturi kojom je, kako se tvrdi, bio izložen, neosnovani su i temelje se na nepouzdanim fotografijama i nagađanjima lekara koji nisu pregledali telo. Vlada naglašava da je istambulski Institut za sudsku medicinu institucija od najvišeg profesionalnog značaja čiji se nalazi ne mogu dovoditi u sumnju.

96. Vlada smatra da je istraga bila adekvatna i efikasna. Uzetu su izjave svih relevantnih svedoka i zvaničnika, obavljena su sva adekvatna medicinska i forenzička ispitivanja i pregledi, uključujući tu i verifikaciju uzroka smrti pribavljanjem mišljenja veštaka sa istambulskog Instituta za sudsku medicinu. Ministarstvo pravde je prebacilo slučaj na Kasacioni sud koji je poništio odluku da se ne pokrene krivični postupak protiv policajaca i poslao predmet na suđenje. Sud je ispitao dokaze i oslobodio policajce. Prema tome preduzeti su svi neophodni koraci u istrazi ovog incidenta.

B. Procena suda

1. Smrt Agita Salmana

97. Član 2, koji jemči pravo na život i propisuje okolnosti u kojima lišenje života može biti opravdano tretira se kao jedna od najosnovnijih odredaba Konvencije, koja ni na koji način ne može biti derogirana. Zajedno sa članom 3. to predstavlja jednu od osnovnih vrednosti demokratskih društava na kojima se temelji Savet Evrope. Stoga moraju biti striktno utvrđene okolnosti u kojima lišenje života može biti opravdano. Objekat i svrha Konvencije kao instrumenta zaštite pojedinačnih ljudskih bića takođe zahteva da se član 2. tumači i primenjuje u tom smislu da jemstva koja daje budu praktična i efikasna (videti presudu *Makan /McCann/* i drugi protiv Velike Britanije od 27. septembra 1995, serija A broj 324, str. 45-46, §§146-47).

98. Tekst člana 2, ako se pročita u celini, jasno pokazuje da se ne odnosi samo na umišljajno ubistvo, već i na situacije u kojima je dozvoljena "primena sile" koja bi mogla, kao neželjeni ishod, da dovede do lišenja života. Hotimična ili namerna primena

smrtonosne sile jeste, međutim, jedini faktor koji treba uzeti u obzir u proceni nužnosti. Svaka primena sile ne sme biti ništa drugo do “apsolutno nužna” za ostvarivanje jedne ili više svrha navedenih u subparagrafima od (a) do (c). Ovaj termin ukazuje na to da prilikom utvrđivanja da li je akcija države “nužna u demokratskom društvu” u skladu sa paragrafima 2. člana 8. do 11 Konvencije mora biti strožiji i zahtevniji test nužnosti od onoga koji se uobičajeno primenjuje. Samim tim, primena sile mora biti strogo proporcionalna ostvarivanju dozvoljenih ciljeva (videti prethodno navedenu presudu *Makan /McCann/* i drugi protiv Velike Britanije, str. 46, §§ 148-49).

99. U svetlosti značaja zaštite koju pruža član 2, Sud mora najpominje ispitati slučajeve lišenja života, uzimajući u obzir ne samo akcije državnih službenika, već i sve ostale okolnosti. Pritvorena lica su u osetljivom i ranjivom položaju, a vlasti su dužne da ih zaštite. Prema tome, ukoliko je pojedinac odveden u policijski pritvor u dobrom zdravstvenom stanju, a prilikom puštanja se utvrdi da je povređen, država je dužna da pruži prihvatljivo objašnjenje kako je došlo do tih povreda (videti, između ostalih pravnih autoriteta, *Selmuni protiv Francuske* (GC), broj 25803/94, § 87, ECHR 1999-V). Odgovornost vlasti za tretman pojedinca u pritvoru i obaveza vlasti da detaljno predoče šta se sve događalo za to vreme posebno je izražena ukoliko taj pojedinac premine.

100. Prilikom procene dokaza Sud je generalno primenio standarda dokazivanja “van razumne sumnje” (videti *Irska protiv Velike Britanije*, presuda od 18. januara 1978, serija A broj 25, str. 64-65, § 161). Takav dokaz, međutim, može proisteći iz istovremenog postojanja dovoljno jakih, jasnih i međusobno usaglašenih zaključaka ili sličnih nespornih pretpostavki činjenica. Tamo gde događaji o kojima je reč u celosti ili najvećim delom spadaju u isključivi domen znanja vlasti, kao što je slučaj sa osobama koje su pod kontrolom vlasti u pritvoru, javiče se snažne pretpostavke činjenica kada je reč o povredama i smrti u takvim okolnostima pritvora. Zaista može se smatrati da breme dokazivanja snose vlasti; one su dužne da obezbede zadovoljavajuće i uverljivo objašnjenje.

101. Sud zaključuje da procena činjenica koje je izvršila Komisija jeste u skladu sa navedenim načelima.

102. Agit Salman je odveden u pritvor u očigledno dobrom zdravlju i bez ikakvih prethodnih povreda ili aktivnih oboljenja. Nije dato nikakvo prihvatljivo objašnjenje za povrede na levom nožnom zglobu, ožiljke i otok na levom stopalu, ožiljak na grudima i polomljenu grudnu kost. Dokazi ne potkrepljuju vladinu tvrdnju da su povrede mogle nastati u trenutku hapšenja, ili da je grudna kost polomljena usled masaže srčanog mišića. Mišljenje doktorke Kirandžil da je ožiljak na grudima nastao pre hapšenja i da je Agit Salman preminuo usled srčanog napada izazvanog samo stresom usled pritvaranja i posle dugog perioda u kome nije disao osporen je dokazima profesora Paundera i Kordnera. Prihvatajući njihove dokaze u pogledu brzine nastupanja smrti i verovatnoće da su ožiljak i prelom grudne kosti bili izazvani istim događajem - udarcem u grudi - Komisija nije propustila da prida adekvatan značaj dokazima doktorke Kirendžil niti je neopravdano precenila i favorizovala dokaze profesora Kordnera i Paudnera. Može se konstatovati da je doktorka Kirandžil potpisala izveštaj istambulskog Instituta za sudsku medicinu koji je bio predmet razmatranja Komisije, pa na toj osnovi ne može biti govora ni o

objektivnosti, ni o nezavisnosti doktorke Kirandžil. Nema, međutim, nikakvog osnova za tvrdnje o koliziji između nalaza dvojice profesora koje je na zasedanju izneo vladin agent.

103. Sud stoga nalazi da Vlada nije obrazložila smrt Agita Salmana usled zastoja rada srčanog mišića u vreme dok je bio pritvoren u Upravi bezbednosti u Adani i da ima mesta za odgovornost države ugovornice kada je reč o ovoj smrti.

Iz ovoga sledi da je prekršen član 2.

2. Navodna neadekvatnost istrage

104. Sud još jednom ističe da obaveza zaštite prava na život na osnovu člana 2. Konvencije, kada se tumači u vezi sa opštom obavezom države na osnovu člana 1. Konvencije da “jamči svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u (ovoj) Konvenciji”, implicitno nalaže da se obavi neka vrsta efikasne zvanične istrage kada su pojedinci ubijeni usled primene sile (videti, *mutatis mutandis*, presudu u navedenom predmetu Mekkan /McCann/ i drugi, str. 49, §161 i presudu Kaja protiv Turske od 19. februara 1998, *Reports* 1998-I, str. 329, § 105).

105. S tim uvezi, Sud naglašava da se pomenuta obaveza ne odnosi isključivo na slučajeve na kojima je očigledno da je ubistvo prouzrokovao državni službenik. Podnosilac predstavke i otac preminulog podneli su formalnu žalbu zbog smrti (svoga muža, odnosno sina) nadležnim istražnim organima, tvrdeći da je ta smrt bila rezultat torture. Štaviše, sama činjenica da su vlasti bile obavestene o smrti Agita Salmana u pritvoru *ipso facto* je aktivirala obavezu koja proističe iz člana 2. da se sprovede efikasna istraga na okolnosti u kojima je došlo do te smrti (videti *mutatis mutandis*, presudu u slučaju Ergi protiv Turske od 28. jula 1998, *Reports* 1998-IV, str. 1778, § 82, kao i već navedenu presudu u predmetu Jaša, str. 2438, § 100). To podrazumeva, gde je primereno, autopsiju koja daje kompletan i precizan izveštaj o mogućim znacima zlostavljanja i povreda i objektivnu analizu kliničkih nalaza, uključujući tu i uzrok smrti.

106. Baveći se konkretnim okolnostima ovog slučaja, Sud je uočio da je pregled prilikom autopsije bio od ključnog značaja za utvrđivanje činjenica u vezi sa smrću Agita Salmana. Teškoće sa kojima se Komisija suočila prilikom utvrđivanja bilo koje od ovih činjenica, čiji elemente strane još uvek osporavaju pred sudom, velikim delom proističu iz manjkavosti medicinskog pregleda post-mortem. To pre svega važi za odsustvo odgovarajućih forensičkih fotografija tela i činjenicu da nije bilo disekcije niti histopatološke analize povreda i belega na telu, što je opstruiralo preciznu analizu vremena nastanka i porekla tih belega, a to je opet bilo od ključnog značaja da se utvrdi da li je smrt Agita Salmana bila provocirana zlostavljanjem tokom perioda od 24 sata koji su prethodili njegovoj smrti. Izričita pretpostavka dr Šena da je do lomljenja grudne kosti moglo doći usled masaže srčanog mišića uneto je u ovaj izveštaj a da nije zatražena nikakva provera da li je ta masaža uopšte primenjena i u ovakvim okolnostima mogla je da zavede na krivi trag. Te nedostatke nije ispravilo ispitivanje nalaza doktora Šena koje je obavio istambulski Institut za sudsku medicinu. Ono ih je samo uvećalo time što je

potvrdilo da je na autopsiji otkriveno kako je Agit Salman preminuo od srčanog napada izazvanog kombinacijom ranije postojećeg srčanog oboljenja i uzbuđenja zbog hapšenja.

107. To što tvrdnje podnosioca predstavke o torturi nisu bile medicinski potkrepljene predstavljalo je osnovu na kojoj je javni tužilac 19. oktobra 1992. godine doneo odluku da ne pokreće krivični postupak, kao i odluke Višeg suda u Adani od 26. decembra 1994. godine da oslobodi policajce. Sud smatra da su manjkavosti izveštaja sa autopsije suštinski podrili svaki pokušaj da se utvrdi odgovornost policije za smrt Agita Salmana. Štaviše, u optužnici su poimence navedeni baš svi policajci za koje se zna da su bili u kontaktu sa Agitom Salmanom od trenutka hapšenja do trenutka smrti, uključujući tu i trojicu zatvorskih čuvara koji su bili na dužnosti u tom periodu. Nije naveden nijedan dokaz koji bi se odnosio na precizniju identifikaciju policajaca koji su maltretirali ili su mogli da maltretiraju Agita Salmana.

108. U takvim okolnostima, žalba Kasacionom sudu, koja je jedina mogla da dovede do ponovnog razmatranja celog slučaja na prvoj sudskoj instanci, nije imala nikakvu efikasnu perspektivu da će razjasniti ili poboljšati raspoloživi dokazni materijal. Sud zato nije ubeđen da bi žalba na koju je podnosilac predstavke formalno imala pravo u krivičnom postupku mogla da promeni tok istrage u bilo kakvoj značajnijoj meri. S obzirom na to mora se smatrati da je podnosilac žalbe ispunila zahtev koji se odnosi na nužnost iscrpljivanja svih relevantnih pravnih mogućnosti (lekova) u krivičnom postupku.

109. Sud zaključuje da vlasti nisu sprovele efikasnu istragu na okolnosti u kojima je došlo do smrti Agita Salmana . To je učinilo da posezanje za pravim lekovima u građansko-pravnom postupku u takvim okolnostima bude podjednako neefikasno. U skladu s tim Sud odbacuje prethodne primedbe Vlade koje se odnose na krivični i na građansko-parnični postupak (videti gore navedene paragrafe 84-88) i smatra da je u tom smislu povređen član 2.).

IV NAVODNE POVREDE ČLANA 3. KONVENCIJE

110. Podnosilac žalbe se požalila da je njen muž mučen pre smrti. Pozvala se na član 3. Konvencije koji propisuje sledeće:

“Niko ne sme da bude podvrgnut torturi ili nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju”.

111. Podnosilac predstavke navela je da je njen muž bio podvrgnut tretmanu koji se svodi na mučenje dok je bio u pritvoru Uprave bezbednosti u Adani. Ona se pri tom oslanja na belege na njegovim stopalima i nožnim zglobovima koji pokazuju da je bio podvrgnut *falaki*. Takođe je dobio udarac u grudi koji je bio dovoljno jak da polomi grudnu kost. Vlasti nisu ponudile nijedno drugo prihvatljivo objašnjenje za povrede na njegovom telu. Podnosilac predstavke dalje tvrdi da vlasti nikada nisu valjano istražile tvrdnju da je Agit Salman mučen u pritvoru, čime su prekršile proceduralni aspekt člana 3. Konvencije.

112. Vlada je negirala da u medicinskim dokazima postoji ma kakav znak koji bi ukazivao na torturu. Vlada je takođe osporila da je u istrazi bilo ma kakvih manjkavosti.

113. Sud je zaključio da vlada nije ponudila prihvatljivo objašnjenje za belege i povrede na telu Agita Salmana pošto je u pritvor odveden u očigledno dobrom zdravstvenom stanju (vidi gore navedeni paragraf 102). Štaviše, ožiljci i otoci na njegovom levom stopalu u kombinaciji sa ožiljcima na levom nožnom zglobu odgovaraju primeni *falake*, za koju je Evropski komitet za sprečavanje torture konstatovao da predstavlja jedan od uobičajenih vidova zlostavljanja, *inter alia*, u Upravi bezbednosti u Adani. Nije verovatno da su ovi belezi na telu bili slučajno izazvani. Ožiljak na grudima koji se nalazi tačno iznad mesta preloma grudne kosti takođe mnogo više odgovara udarcu u grudi nego padu. Te povrede o kojima Vlada nije rekla ni reč moraju se stoga smatrati povredama koje se mogu pripisati nekom vidu zlostavljanja za koji su odgovorne vlasti.

114. Prilikom utvrđivanja da li konkretan oblik zlostavljanja može da se okvalifikuje kao tortura (mučenje) mora se uzeti u obzir razlika, navedena u članu 3, između ovoga i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja. Kao što je uočeno u prethodnim slučajevima, pokazuje se da je postojala namera da Konvencija, zavaljujući toj distinkciji, prida posebnu težinu hotimično nehumanom postupanju koje izaziva veoma ozbiljne i surove patnje. Videti gore navedenu presudu u slučaju Irska protiv Velike Britanije, str. 66-67, § 167). Pored ozbiljnosti ovakvog tretmana, postoji i element svrsishodnosti, kako je to priznato u Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih vidova postupanja ili kažnjavanja, koja je stupila na snagu 26. juna 1987. godine, a koja definiše torturu u smislu namernog nanošenja velikih patnji u cilju da se od njega, *inter alia*, izvuku obaveštenja ili da se ono kazni ili zastraši *član 1. Konvencije Ujedinjenih nacija).

115. S obzirom na prirodu i stepen zlostavljanja (*falaka* i udarac u grudi), kao i na čvrste zaključke koji se mogu izvesti iz dokaznog materijala o tome da se to dogodilo prilikom isleđivanja o učešću u aktivnostima PKK za koje su sumnjičili Agita Salmana, Sud zaključuje da je to obuhvatalo vrlo ozbiljne i surove patnje koje se mogu okarakterisati kao mučenje (videti takođe gore navedeni predmet *Selmuni*, §§ 96-105).

116. Sud zaključuje da je prekršen član 3. Konvencije.

117. Sud ne smatra nužnim da donese poseban zaključak na osnovu člana 3. Konvencije u vezi sa navodnim manjkavostima istrage.

V NAVODNA POVREDA ČLANA 13. KONVENCIJE

118. Podnosilac predstavke požalila se da nije imala na raspolaganju efikasan pravni lek u značenju koje proističe iz člana 13. Konvencije; taj član propisuje:

“Svako kome su povređena prava i slobode predviđeni (ovom) Konvencijom ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira na to jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu”.

119. Vlada je tvrdila da su istraga incidenta i krivično gonjenje policajaca pružili efikasne mogućnosti za pravni lek. Sem toga, ona čak nije iskoristila mogućnost žalbe na presudu

kojom su policajci oslobođeni, pa samim tim nije iskoristila sve raspoložive pravne lekove.

120. Komisija sa kojom se saglasila podnosilac žalbe zaključila je da istraga i krivični proces nisu bili efikasni usled neadekvatne sudsko-medicinske istrage. Podnosilac predstavke je takođe iznela mišljenje da je pokušaj vlasti da izmisle priču kako bi prikriale ono što se stvarno dogodilo doveo do ozbiljne povrede člana 13. Konvencije.

121. Sud ponovo ističe da član 13. Konvencije jemči da na nacionalnom nivou građanima bude na raspolaganju pravni lek kojim će se zaštititi prava i slobode propisani Konvencijom i omogućiti ostvarivanje njihove suštine, u kakvom god da su inače ona obliku obezbeđena u unutrašnjem pravnom poretku. Prema tome, član 13. u suštini zahteva da se obezbedi postojanje domaćeg pravnog leka koji će se baviti suštinom “žalbe o kojoj se može raspravljati” na osnovu ove Konvencije i da obezbedi odgovarajući pravni lek, mada države-ugovornice imaju izvesnu slobodu u pogledu izbora načina na koji će izvršavati svoje obaveze koje proističu iz ove odredbe Konvencije. Opseg obaveza na osnovu člana 13. razlikuje se u zavisnosti od prirode predstavke podnosioca na osnovu Konvencije. Ipak, pravni lek čije postojanje nalaže član 13. mora biti “efikasan” i u praktičnom i u zakonskom smislu, posebno u tome što njegovo ostvarivanje ne sme biti neopravdano prikriveno time što će vlasti države protiv koje je predstavka podneta preduzeti neke korake ili pak propustiti da nešto učine (videti u već citiranoj presudi u predmetu Aksoj, str. 1186, § 95; presuda u predmetu Ajdin protiv Turske od 25. septembra 1997, *Reports* 1997-VI, str. 1895-96, § 103; navedena presuda u predmetu Kaja, str. 329-30, § 106).

S obzirom suštinski značaj prava na zaštitu života član 13. nalaže da pored plaćanja odštete gde je to adekvatno, bude sprovedena i temeljna i efikasna istraga koja može da omogući identifikaciju i kažnjavanje svih onih koji su odgovorni za lišavanje života i koja podrazumeva delotvoran pristup podnosioca predstavke celokupom istražnom postupku (videti u presudi u predmetu Kaja, str. 330-31, § 107).

122. Na temelju dokaza navedenih u ovom slučaju, Sud je zaključio da je država-ugovornica odgovorna po osnovu članova 2. i 3. Konvencije za smrt i torturu u pritvoru muža podnosioca predstavke. Prema tome, pritužbe podnosioca predstavke u ovom smislu “takve su da se o njima može diskutovati u svrhu člana 13. (videti presudu u predmetu Bojl i Rajs protiv Velike Britanije od 27. aprila 1988, serija A broj 131, str. 23, § 52, kao i već pomenute presude u predmetima Kaja i Ješa, str. 330-31, § 107, kao i str. 2442, § 113).

123. Prema tome, vlasti su bile dužne da sprovedu delotvornu istragu na okolnosti smrti muža podnosioca predstavke. Iz navedenih razloga (videti paragrafe 104-09) ne može se smatrati da je u skladu sa članom 13. pokrenuta efikasna krivična istraga, čiji bi zahtevi bili širi od puke obaveze da se istraži ono što je naloženo članom 2. (videti navedenu presudu u predmetu Kaja, str. 330-31, § 107). Stoga Sud nalazi da je podnosiocu predstavke uskraćena mogućnost korišćenja efikasnog pravnog leka kada je reč o smrti njenog muža, pa joj je, samim tim, uskraćena i mogućnost pristupa bilo kom drugom

raspoloživom pravnom leku koji joj je eventualno mogao biti na raspolaganju, uključujući i zahtev za nadoknadu.

Prema tome, prekršen je član 13. Konvencije

VI DELOVANJE VLASTI KOJIM SU ONE, NAVODNO, PREKRŠILE ČLANOVE 2, 3. I 13. KONVENCIJE

124. Podnosilac predstavke smatra da je u Turskoj postojala zvanično tolerisana praksa kršenja članova 2, 3. i 13. Konvencije, čime je samo otežana povreda zakona koje su žrtve bili ona i njen muž. Pozivajući se na druge slučajeve u vezi sa događajima u jugoistočnoj Turskoj za koje su Komisija i Sud takođe zaključili da predstavljaju kršenje pomenutih odredaba, podnosilac predstavke je navela da se time razotkriva model, to jest obrazac po kome vlasti odbacuju navode o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava i istovremeno uskraćuju mogućnost korišćenja pravnih lekova.

125. Imajući na umu zaključke do kojih je došao u vezi sa gore navedenim članovima 2, 3. i 13, Sud ne nalazi za shodno da odredi da li propusti i neuspesi koji su u ovom slučaju utvrđeni predstavljaju deo prakse koju su vlasti prihvatile

VII NAVODNA KRŠENJA NEKADAŠNJEG ČLANA 25. KONVENCIJE

126. Konačno, podnosilac predstavke požalila se da je bila podvrgnuta ozbiljnom mešanju u ostvarivanje svoga prava na podnošenje individualne žalbe, što je kršenje člana 25. § 1 Konvencije (sada član 34) koji propisuje:

“Komisija može da dobija predstavke upućene generalnom sekretaru Saveta Evrope od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da je jedna od visokih strana ugovornica povredila njihovo pravo propisano ovom Konvencijom, pod uslovom da je visoka strana ugovornica protiv koje se predstavka podnosi saopštila da priznaje nadležnost Komisije da prima takve predstavke. Visoke strane ugovornice koje su objavile takvu deklaraciju obavezuju se da ni na koji način neće ometati stvarno vršenje ovog prava”.

127. Podnosilac predstavke je navela da su je vlasti tri puta privodile . Prvi put joj je stavljen povez na oči i bila je pretučena, primorana da potpiše neki dokument i eksplicitno joj je rečeno da odustane od predstavke koju je podnela Komisiji. U dvema drugim prilikama posebno je ispitivana o svojoj predavci u kojoj je zatražila pravnu pomoć Komisije. Navela je da je ovo bilo mešanje i ometanje njenog prava na podnošenje individualne predstavke Komisiji.

128. Komisija, čiji su delegati saslušali dokaze koje je podnela podnosilac predstavke, prihvatila je da je ona barem dva puta privođena. To je potkrepljeno dokumentima koje je pružila na uvid Vladi, u kojim aje pokazano da su oficiri iz antiterorističkog odeljenja

ispitivali podnosioca predstavke o predstavi koju je podnela, a ne samo o njenom zahtevu za pravnu pomoć. Komisija je takođe utvrdila da su njene tvrdnje o tome da joj je stavljena poveska na oči, da je bila udarana i gurana u sedištu antiterorističkog ogranka verodostojni i činjenično potkrepljeni, mada nije mogla da donese nikakav konkretan zaključak o zlostavljanju, utoliko što svako policijsko ispitivanje podnosioca predstavke o samoj predstavi, po njenom mišljenju, nije kompatibilno sa obavezama države koje proističu iz nekadašnjeg člana 25. Konvencije.

129. Vlada je tvrdila da su vlasti kontaktirale podnosioca predstavke u nastojanju da provere prijavu imovine koju je ona navela u svojoj molbi za pravnu pomoć Komisije. Postavljena su joj pitanja samo o imovini koju poseduje i dohotku koji ostvaruje i nije bila podvrgnuta nikakvom zastrašivanju niti pritisku. U svakom slučaju nije mogla ozbiljno da tvrdi da je zastrašivana budući da je mogla slobodno da pokrene domaći postupak protiv policajaca bez ikakvog ometanja ili straha.

130. Sud ponovo naglašava da je od ključnog značaja za efikasno funkcionisanje sistema individualnih predavki uspostavljenog nekadašnjim članom 25. (sada član 34) da podnosioci ili potencijalni podnosioci mogu slobodno da komuniciraju sa organima konvencije, a da pritom ne budu podvrgnuti nikakvom obliku pritiska vlasti kako bi povukli ili modifikovali svoje žalbe (videti gore navedenu presudu u predmetu Akdivar i drugi, str. 1219, § 105; gore navedenu presudu u predmetu Aksoj, str. 2288, §105; presudu u predmetu Kurt protiv Turske od 25. maja 1998, *Reports* 1998-III, str. 1192, § 159; kao i gore navedenu presudu u predmetu Ergi, str. 1784, § 105). U ovom kontekstu, “pritisak” ne podrazumeva samo direktnu prinudu i flagrantne akte zastrašivanja, već i ostale nedolične akte kontakata koji imaju za cilj odvracanje ili obeshrabrivanje podnosilaca predavki od zahteva za pravni lek koji je utemeljen na Konvenciji (videti gore navedenu presudu u predmetu Kurt, *loc. cit.*).

Štaviše, to da li su kontakti između vlasti i podnosioca predstavke takvi da spadaju u neprihvatljivu praksu sa stanovišta nekadašnjeg člana 25. § 1, mora biti određeno u svetlosti konkretnih okolnosti datog slučaja. U tom smislu, mora se voditi računa o ranjivosti podnosioca predstavke i njegovoj ili njenoj podložnosti uticaju vlasti (videti presude u predmetima Akdivar i drugi i Kurt, str. 1219, § 105, i str. 1192-93, § 160). U ranijim slučajevima, Sud je vodio računa o ranjivom položaju seljana-podnosilaca predavki i o činjenici da u jugoistočnoj Turskoj žalbe i predavke protiv vlasti lako mogu predstavljati osnov za legitimni strah od represalija, pa je zaključio da ispitivanje podnosilaca o predavkama koje su uputili Komisiji predavka oblik neprihvatljivog pritiska koji ometa ostvarivanje prava na individualne predavke što je kršenje nekadašnjeg člana 25. Konvencije (*ibid.*).

131. U ovom slučaju, među stranama u sporu nema neslaganja oko toga da li su podnosioca predstavke ispitivali 24. januara 1996. godine policajci iz antiterorističke jedinice u Adani, odnosno 9. februara 1996. godine obični policajci. Dokument-zapisnik sa prvog razgovora pokazuje da je podnosilac predstavke bila ispitivana ne samo prijavi sopstvenog imovinskog stanja, već i o tome kako je podnela predstavku Komisiji i uz čiju pomoć. Štaviše, vlada nije negirala da je podnosilac predstavke bila podvrgnuta stavljanju poveza na oči dok je boravila u sedištu antiterorističkog odeljenja u Adani.

132. Sud zaključuje da je stavljanje poveza na oči moralo pojačati ranjivost podnosioca predstavke, izazivajući njeno uznemirenje i nervozu što, u okolnostima ovog slučaja, svedoči o opresivnom ponašanju. Štaviše, nema prihvatljivog objašnjenja za to što je podnosilac predstavke bila dva puta ispitivana o zahtevu za pravnu pomoć i posebno zašto su to ispitivanje prvi put obavljali policajci-pripadnici antiterorističke jedinice, za koje je podnosilac predstavke tvrdila da su odgovorni za smrt njenog muža. Podnosilac predstavke morala se osećati zastrašenom takvim kontaktima sa vlastima. To je predstavljalo nepotrebno mešanje i osujećivanje njenog prava na podnošenje predstavke organima Konvencije.

133.

Prema tome, država-ugovornica nije ispunila obaveze koje ima na osnovu nekadašnjeg člana 25. § 1 Konvencije.

VIII PRIMENA ČLANA 41. KONVENCIJE

134. Član 41. Konvencije propisuje:

“Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo visoke strane ugovornice o kojoj je reč omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci”.

A. Materijalna šteta

135. Podnosilac predstavke tvrdi da je gubitak zarade iznosio 39.320,64 funti sterlinga (GBP). Ona je u predavci navela da je njen muž, koji je u vreme smrti radio kao taksista i imao 45 godina, zarađivao ekvivalent od GBP 242,72 mesečno. Uzimajući u obzir prosečan očekivani životni vek u Turskoj u tom periodu, obračunom prema statističkim tabelama dobija se naznačena kapitalizovana svota.

136. Vlada nije iznela nikakav komentar u vezi sa navedenom traženom svotom, odbacujući navode da je uopšte došlo do nekakvog kršenja odredaba koje bi zahtevalo pravičnu nadoknadu.

137. Kada je reč o zahtevu podnosioca predstavke da joj se nadoknadi gubitak zarade, običajno (precedentno) pravo Suda nalaže da mora postojati jasna uzročno-posledična veza između štete za koju podnosilac predstavke tvrdi da ju je pretrpeo i kršenja Konvencije i da to, u odgovarajućim slučajevima, može podrazumevati nadoknadu gubitka zarade (videti, između ostalih pravnih autoriteta, presudu u predmetu Barbera, Mesege i Habardo protiv Španije od 13. juna 1994. (*Article 50*), serija A broj 285-C, str. 57-58 §§ 16-20, kao i *Čakići protiv Turske* (GC), broj 23657/94, § 127, ECHR 1999-IV). Sud je zaključio (videti gore navedeni paragraf 103) da su vlasti odgovorne na osnovu člana 2. Konvencije za smrt Agita Salmana. U takvim okolnostima, postoji direktna

uzročno-posledična veza između kršenja člana 2. i činjenice da su njegova udovica i deca izgubili finansijsku podršku koju im je on pružao. Sud konstatuje da Vlada nije dovela u pitanje iznos koji je navela podnosilac predstavke u svojoj predstavci. Stoga, uzimajući u obzir detaljne navode podnosioca predstavke u vezi sa statističkom osnovom za izračunavanje navedene svote koja odražava gubitak prihoda izazvan smrću Agita Salmana, Sud dosuđuje svotu od GBP 39.320,64 podnosiocu predstavke na ime materijalne štete; taj iznos treba konvertovati u turske lire po kursu važećem na dan isplate.

B. Nematerijalna šteta

138. Podnosilac predstavke zahteva, s obzirom na ozbiljnost i broj prekršaja odredaba Konvencije, iznos od GBP 60.000 za njenog muža i GBP 10.000 na ime nematerijalne štete nanete njoj.

139. Vlada nije iznela nikakav komentar u vezi sa navedenim iznosima, negirajući da je uopšte počinjen bilo kakav prekršaj odredaba koji bi nalagao pravičnu nadoknadu štete.

140. Sud podseća da je utvrdio kako su vlasti odgovorne za smrt muža podnosioca predstavke i da je on mučen u policijskom pritvoru pre no što je preminuo. Pored kršenja članova 2. i 3. u tom smislu, Sud je takođe zaključio da vlasti nisu sprovele delotvornu istragu, niti su omogućile korišćenje pravnog leka u vezi sa tim pitanjima, što je protivno proceduralnoj obavezi koja proističe iz člana 2. Konvencije i predstavlja prekršaj člana 13. Pored toga podnosilac predstavke bila je podvrgnuta zastrašivanju zbog toga što je podnela predstavku. U takvim okolnostima i imajući na umu nadoknade štete dosuđene u uporedivim slučajevima, Sud na istoj toj osnovi dosuđuje odštetu od GBP 25.000 na ime nematerijalne štete koju je pretrpeo Agit Salman koji treba isplatiti podnosiocu predstavke kao njegovoj udovici i iznos od GBP 10.000 na ime nematerijalne štete koju je pretrpela podnosilac predstavke u ličnom svojstvu; oba iznosa treba konvertovati u turske lire po kursu važećem na dan isplate.

C. Sudski troškovi

141. Podnosilac predstavke zahteva isplatu ukupnog GBP 28.779,58 za troškove koje je imala u podnošenju predstavke, uz odbitak svote koju je dobila u vidu pravne pomoći od Saveta Evrope. To obuhvata troškove koje je imala u vezi sa prisustvom i uzimanjem dokaza pred delegatima Komisije na saslušanju u Ankari i Strazburu i u vezi sa prisustvom na zasedanju pred Sudom u Strazburu. Svota od GBP 10.035 navodi se kao zbir administrativnih troškova koje je imala u vezi sa Kurdskim projektom za ljudska prava (KHRP) i njegovom ulogom “oficira za vezu” između pravnog tima u Velikoj Britaniji i pravnika i podnosioca predstavke u Turskoj, što obuhvata i GBP 2.800 za troškove prevoza. Zatražena je i isplata od GBP 4.235,98 za rad koji su obavili advokati u Turskoj.

142. Vlada nije iznela nikakav komentar u vezi sa zatraženim iznosima.

143. Sem kada je reč o troškovima prevoda, Sud nije uveren da su iznosi (troškovi) navedeni u vezi sa KHRP bili nužni. Odlučujući po tom jednakom osnovu i imajući na umu detalje zahteva koje je podnela podnosilac predstavke, Sud dosuđuje isplatu svote od GBP 21.544,58 zajedno sa bilo kojom vrednošću PDV koja bi mogla biti naznačena, uz odbitak 11.195 francuskih franaka što je iznos koji je dobijen u vidu pravne pomoći od Saveta Evrope; naznačena sredstva treba da budu isplaćena na račun podnosioca predstavke u Velikoj Britaniji, onako kako je to navedeno u njenoj predstavi, u zahtevu za isplatu pravične naknade.

D. Važeća kamatna stopa

144. Prema informacijama kojima Sud raspolaže, propisana kamatna stopa primenjiva u Velikoj Britaniji na dan donošenja ove presude iznosi 7,5 procenata godišnje.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Odbacuje* sa šesnaest glasova prema jednome vladine prethodne primedbe;
2. *Zaključuje* sa šesnaest glasova prema jednome da je došlo do kršenja člana 2. Konvencije u vezi sa smrću Agita Salmana u pritvoru;
3. *Zaključuje* jednoglasno da je došlo do kršenja člana 2. Konvencije u tom smislu što vlasti nisu obavile adekvatnu i delotvornu istragu na okolnosti smrti Agita Salmana u pritvoru;
4. *Zaključuje* jednoglasno da je prekršen član 3. Konvencije;
5. *Zaključuje* sa šesnaest glasova prema jednome da je prekršen član 13. Konvencije;
6. *Zaključuje* jednoglasno da država-ugovornica nije ispunila svoje obaveze koje proističu iz nekadašnjeg člana 25 § 1. Konvencije;
7. *Zaključuje* sa šesnaest glasova prema jednome
 - (a) da je država-ugovornica dužna da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri meseca, sledeće svote, koje treba da budu konvertovane u turske lire po kursu važećem na dan isplate:
 - (i) GBP 39.320,64 (trideset devet hiljada tri stotine dvadeset funti sterlinga šezdeset četiri penija) na ime materijalne štete;
 - (ii) GBP 35.000 (trideset pet hiljada funti sterlinga) na ime nematerijalne štete;

(b) da će kamata po godišnjoj stopi od 7,5 posto teći na te iznose od trenutka isteka gore navedenog perioda od tri meseca sve do isplate;

8. *Zaključuje* sa šesnaest glasova prema jednome

(a) da je država-ugovornica dužna da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri meseca i na račun u banci podnosioca predstavke u Velikoj Britaniji, na ime sudskih i ostalih troškova, GBP 21.544,58 (dvadeset jedna hiljada pet stotina četrdeset četiri funti sterlinga pedeset osam penija) zajedno sa iznosom na ime PDV koji može biti naplaćen, sa odbitkom od 11.195 francuskih franaka (jedanaest hiljada sto devedeset pet francuskih franaka) što treba konvertovati u funte sterlinga po kursu važećem na dan donošenja ove presude;

(b) da će na te iznose biti zaračunata godišnja kamatna stopa od 7,5 procenata od trenutka isteka gore navedenog roka od tri meseca do trenutka isplate;

9. *Odbacuje* jednoglasno ostale zahteve podnosioca predstavke za pravičnu nadoknadu.

Sačinjeno na engleskom i francuskom i pročitano na javnoj sednici u Palati ljudskih prava u Strazburu 27. juna 2000.

Luzius Vildhaber

Predsednik

Mišel de Salvia

Sekretar

U skladu sa članom 45. § 2. Konvencije i pravilom 74 § 2. Poslovnika Suda, uz ovu presudu su priložena sledeća izdvojena mišljenja:

- (a) saglasno mišljenje gospođe Greve kojoj se pridružuje gospodin Bonelo;
- (b) protivno mišljenje gospodina Golčikulua.

L.W.

M. de S.

SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE GREVE KOJOJ SE U TOM MIŠLJENJU PRIDRUŽUJE SUDIJA BONELO

U najvećem delu ovog slučaja glasala sam zajedno sa kolegama. Činjenične okolnosti ovog slučaja dovoljne su da Sud donese zaključak o povredama obaveza, onako kako je to i navedeno u presudi. Smatram, međutim, da je neophodno da detaljnije razmotrim nekoliko aspekte presude u kojima je, kako mi se čini, većina u zaključcima prevazišla ono što nalažu činjenice.

1. Agit Salman je bio podvrgnut mučenju u Upravi bezbednosti u Adani, ali sem toga ne možemo doneti više zaključaka o okolnostima.

U paragrafu 115. većina zaključuje da je Agit Salman bio zlostavljan kada je ispitivan u vezi sa svojim eventualnim učešćem u aktivnostima PKK, za koje su ga sumnjičili. Ja ne mogu da se saglasim sa ovim. Apsolutno *nema nijedne* u predmetnom spisu koja bi podržala pretpostavku da je Agit Salman bio izložen mučenju *za vreme* ispitivanja i ne postoji mogućnost da se utvrde pitanja o kojima je bilo govora tokom tog pretpostavljenog ispitivanja. Turske vlasti negiraju da je Agit Salman uopšte ispitivan dok je bio u pritvoru u Upravi bezbednosti u Adani.

Ono što se može utvrditi na osnovu dokaza kojima Sud raspolaže jeste sledeće: priroda i stepen zlostavljanja Agita Salmana *u vreme dok je bio u pritvoru Uprave bezbednosti u Adani* takvi su da su podrazumevali vrlo ozbiljne i teške patnje koje se mogu okarakterisati kao mučenje. Na telu Agita Salmana bilo je povreda, od kojih su neke kompatibilne sa tvrdnjom da je bio podvrgnut *falaki*, i da je dobio udarac u grudi. Poznato je da je Uprava bezbednosti tražila Agita Salmana zato što ga je sumnjičila za navodno učešće u aktivnostima PKK. Da li je on zlostavljan i da li se njegova smrt dogodila pre ispitivanja, kako to tvrde turske vlasti, ili je bila u vezi sa ispitivanjem - ili je do nje došlo i posle ispitivanja - nije bitno za zaključak Suda u vezi sa mučenjem.

2. Post mortem pregled Agita Salmana daje šture informacije i mnoga pitanja ostavlja bez odgovora.

Istraga koju je obavila Komisija u slučaju Agita Salmana temeljila se na shvatanju da je njegovo telo bilo podvrgnuto autopsiji, to jest, autopsiji u onom značenju tog pojma koji se uobičajeno shvata (videti u tom kontekstu na primer kako je "autopsija" opisana u modelu protokola autopsije Ujedinjenih nacija koji se pominje u paragrafu 73 presude i u preporuci broj R (99) 3 Saveta ministara Saveta Evrope upućenoj zemljama-članicama u vezi sa harmonizacijom medicinsko-pravnih pravila autopsije od 2. februara 1999.).

Postoje snažni razlozi u slučaju Agita Salmana da se ne govori o autopsiji, nego o post mortem medicinskom pregledu. To se pre svega odnosi na važnost onih informacija koje su u ovom slučaju mogle da se previde ili su mogle biti pobrkane usled opštih zaključaka koji se mogu izvući ukoliko se govori o autopsiji.

Kada je reč o "autopsiji" Agita Salmana, postoje sledeće informacije zbog kojih se nužno postavljaju ozbiljna pitanja u vezi sa sadržajem tih pregleda i ispitivanja:

(a) Izveštaj sa autopsije koji nosi datum 29. april 1992. godine u kome se navodi da je Agit Salman preminuo u državnoj bolnici u Adani tog dana i da je smrt nastupila “u sumnjivim okolnostima”. U pismu koje je tog dana poslao javni tužilac u Adani naložena je autopsija. U izveštaju se *inter alia*, kaže da je “u okvirima obavljene autopsije ... i u prisustvu ... *delovi organa preminulog dobijeni su na ispitivanje ..., nema protivljenja sahrani a detaljni izveštaj će biti predocen kasnije, ... budući da nije ... uočen nijedan drugi razlog za pregled i ispitivanje* (kurziv moj)”. Ovaj izveštaj potpisali su javni tužilac Tefik Ajdin i veštak patolog dr Fatih Šen.

(b) Kada je reč o autopsiji, dr Šen je kasnije naveo sledeće iskaze svedoka:

“U većini naših autopsija, mi pojedinačno merimo svaki organ: mozak, srce, jetru, slezinu, bubrege, sve te organe. Težina srca normalnog odraslog muškarca iznosi između 350 i 450 grama. Pošto smo ovde našli srce teško 550 grama, dakle, srce teže od normalnog, zaključio sam da je srce veće od normalnog. To je objektivna procena koja je izvršena u celosti vizuelno - i odmah je zaključeno da je srce uvećano (kurziv moj).

Dakle, u slučajevima gde ne možemo makroskopskim putem da sagledamo uzrok smrti, to jest, ne možemo da ga sagledamo vizuelno, uzimamo deliće organa za mikroskopsko ispitivanje . Kao što ćete videti u izveštaju, tu spadaju gotovo svi organi: od pluća, koronarnih srčanih arterija, srčanog mišića, jetre, slezine, nadbubrežne žlezde, bubrega, mozga, malog mozga i kičmene moždine.

Rezultat pregleda leša koji smo izvršili 29. aprila 1992. i autopsije koja je obavljena istog dana jeste to što sam u zaključku izveštaja o autopsiji naveo sva makroskopska (*ono što se može videti golim okom*) i mikroskopska (laboratorijska) ispitivanja (kurziv moj)”.

Ovim se u najmanju ruku otvara pitanje da li su u slučaju Agita Salmana svi organi bili stvarno skinuti sa tela i odvojeno izmereni ili su te težine vizuelno procenjene. Najverovatnije je da se u stvarnosti dogodilo ovo drugo, posebno ako uzmemo u obzir zapanjujuće kratak vremenski razmak između smrti Agita Salmana, koje se dogodilo u nekom trenutku između 01.20 i 02.00 29. aprila 1992. godine i predavanja njegovog tela radi sahrane. Telo je predato porodici radi sahrane tek pošto su obavljena sva relevantna ispitivanja, negde oko podneva istog dana, dakle, deset sati pošto je nastupila smrt (odnosno, deset sati od kojih su samo neki sati ulazili u redovno radno vreme. Snage bezbednosti su negde oko 12 sati, dakle, oko podneva, pozvale sina Agita Salmana da bi ga ispitivale o očevoj smrti i tada su mu saopštile da je njegov otac preminuo i da treba da preuzme telo iz mrtvačnice.

U iskazu koji je dao kao svedok dr Šen je na sledeći način opisao uslove u kojima radi:

“U tom trenutku bio sam jedini lekar u Adani. Sam sam obavljao celokupan sudsko-medicinski rad za ceo region Adane. Nisam imao ni jednog jedinog pomoćnika. Zaključio sam da nije adekvatno da jedan čovek tumači i prezentira izveštaj o ovom pitanju (smrt Agita Salmana). Budući da je moje mišljenje bilo

takvo, u izveštaju sam naznačio da to treba uputiti istambulskom Institutu za sudsku medicinu”.

Javni tužilac Tevfik Ajdin takođe je dao informacije o tome koliko je on sam poslovno preopterećen, kada je u svom iskazu koji je dao kao svedok rekao:

“Mislim da smo o tome (smrti) čuli ili preko policijske poruke ili kada su bolnički službenici to prijavili našem službeniku. Da smo u tom trenutku slobodni, smesta bismo otišli, ali, recimo da se dogodi da sam ja u drugoj bolnici pregledajući neko telo ili da sam na licu mesta na kome se dogodila saobraćajna nesreća i obavljam uviđaj, ili da sam otišao kuda god treba da odem da bih obavio takav posao ... Ponekad se događa da u isto vreme dobijem obaveštenje o smrti na dva, tri ili četiri mesta. Odazivamo se na svaki od tih poziva, ali možemo to raditi samo tako što odlazimo na jedno po jedno mesto, u zavisnosti od toga kako možemo sebi da odredimo mapu kretanja”.

Fotografije tela Agita Salmana napravljene pre no što je ono sahranjeno, pokazuju da, mada je obavljena obična autopsija - uz uklanjanje celokupnih organa, otvaranje lobanje itd. - medicinski pregled obavljen je uz izuzetan napor da se obezbedi minimalan trag na telu kada ono bude predato rođacima radi sahrane, a vreme koje je potrebno za čitav jedan takav poduhvat uopšte nije u skladu sa običnim i grubljim pristupom.

Ako je “autopsija” bila ograničena, onda postoji sva verovatnoća da će potonja detaljna razmatranja stvarnog značenja koje treba pripisati pre svega težini srca Agita Salmana i njegovih pluća biti pogrešna.

(c) Detaljni “izveštaj sa autopsije” u slučaju Agita Salmana nosi tek datum 21. maj 1992. Za razliku od običnog izveštaja sa autopsije, zaključak ovog izveštaja ne temelji se isključivo na medicinskim nalazima autopsije kao takve, već i na “nalazima sudske istrage”. Doktor Šen je izneo sledeće objašnjenje:

“Informacija koja je navedena u zapisniku sa ispitivanja leša jeste informacija koju smo dobili od sudske istrage. U zaključku našeg izveštaja o autopsiji oslanjamo se i na tu informaciju. Kao što možete da uočite koristimo izraz “sudska istraga”. U izveštaju o autopsiji na sudsku istragu se pozivamo kao na informacije dobijene spolja, i to je uneto u zapisnik sa pregleda leša. Mi to nazivamo sudskom istragom”.

Izveštaj sa autopsije ne sadrži ovu dodatnu informaciju i njegov sadržaj ne možemo saznati čitajući izveštaj.

(d) Neke od povreda/neregularnosti o kojima svedoče fotografije Agita Salmana, i koje su njegova žena i brat opisali u svojim iskazima, nisu zabeležena u dokumentima sa “autopsije”. Kada je obavljena “autopsija”, vlastima nije bilo poznato da će telo preminulog docnije biti fotografisano, niti da će se smrću Agita Salmana baviti neki međunarodni sud.

Jedan dan posle smrti Agita Salmana i pregleda tela *izveštaju sa identifikacije* potvrđeno je da je telo pregledao i dežurni javni tužilac pre no što je prebačeno u mrtvačnicu radi

autopsije. Na dan smrti i “autopsije” konstatovano je da je “otkriveno da nije moguće pokazati telo nekome ko je poznavao preminulog i dobiti jasnu identifikaciju, a rođaci preminulog su se danas javili tužilaštvu i zbog toga što su bili prisutni” dovedeni su u mrtvačnicu radi identifikacije. To nije tačno. Snage bezbednosti su dovele sina Agita Salmana da bi ga informisale o očevoj smrti i rekle su mu da se od njega očekuje da odnese telo svoga oca, samo desetak sati posle smrti Agita Salmana.

U zaključku, mogu reći da smatram da je post-mortem medicinski pregled Agita Salmana i istraga povodom njegove smrti bila toliko manjkava da, u najmanju ruku, ne daje valjane smernice u pogledu utvrđivanja istinskih uzroka smrti Agita Salmana, dok je u najgorem slučaju, takva da direktno zavodi na pogrešan put. Ukratko rečeno, post-mortem pregled i istraga povodom smrti nisu u skladu sa obavezom države da istraži gubitak života u pritvoru. Pregled/istraga su mogli biti površni i jednostavno zato što se nije smatralo da je pravi uzrok smrti važan u slučaju gde se ne očekuje da najbliži rođaci dalje pokrenu celu stvar. Prema tome, ne treba naprečac donositi zaključak da manjkavosti proističu iz namernog i predumišljajnog prikrivanja. To, međutim, ne ograničava odgovornost turskih vlasti da obezbede valjanu istragu u ovakvim slučajevima.

3. Činjenica da je neko delovao kao medicinsko-pravni stručnjak ne lišava tog veštaka nezavisnosti i nepristrasnosti

Kao što je naglašeno u gore navedenoj Preporuci broj R(99) 3, važno je da medicinsko-pravni veštaci obavljaju svoj posao uz punu nezavisnost i nepristrasnost i oni moraju biti objektivni u obavljanju svojih funkcija. Sama po sebi činjenica da je neko delovao kao medicinsko-pravni ekspert ne može biti razlog za dovođenje u pitanje objektivnosti ili nezavisnosti tog lica. Stoga ne mogu da se saglasim sa negativnim komentarima mojih kolega iznetim u paragrafu 102. presude u vezi sa doktorkom Kirendžil sa istambulskog Instituta za sudsku medicinu.

PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE GOLČIKLUA

(Prevod)

Sa žaljenjem konstatujem da nisam u mogućnosti da se saglasim sa mišljenjem većine svojih kolega u ovom slučaju, iz sledećih razloga:

1. Slažem se da žalbu koju je ministar pravosuđa uputio Kasacionom sudu na odluku o nesprovođenju istrage podnosilac predstavke nije dobila na uvid i da je ta žalba bila izuzetna. Ne slažem se, međutim, sa mišljenjem većine da je onog trenutka kada je krivični postupak iniciran na temelju žalbe ministra pravosuđa podnosilac predstavke bila oslobođena od preduzimanja svih pravnih sredstava u krivičnom postupku jer je taj postupak bio vanredni, s obzirom na prirodu prvobitne žalbe. Taj zaključak ne odražava činjenice koje proističu iz turskog prava. Želeo bih da naglasim da, bez obzira na prirodu podneska ili žalbe kojom su inicirani, krivični postupci pred turskim sudovima slede opšta obična pravila i da je to bio slučaj i ovom prilikom.

Upravo zbog toga podnosilac predstavke nije oklevala da interveniše u krivičnom postupku i nije smatrala da je to suvišno samo zbog toga što je postupak o kome je reč bio izuzetan i vanredni s obzirom na prirodu žalbe kojom je pokrenut. Ako imamo na umu činjenicu da je postupak iniciran žalbom ministra pravosuđa bio potpuno običan i da je podnosilac predstavke, delujući u punom svojstvu onoga koji interveniše u postupku, nastavila sa obraćanjem Sudu u prvoj instanci, ne može se reći da od podnosioca predstavke nije traženo da prvo iscrpe sva pravna sredstva koja počivaju na domaćem zakonodavstvu.

2. Po mom mišljenju, osnovni problem je to što je podnosilac predstavke počela da sledi pravila domaćeg prava intervenišući u krivičnom postupku, ali nije sledila pravila tog postupka onda kada je došlo do faze podnošenja žalbe. Očigledno je da je ona jednostavno odustala bez ikakvog prihvatljivog razloga. Podnosilac predstavke nije se pozvala ni na kakav događaj koji se eventualno zbio tokom postupka i koji bi eventualno opravdao to što ona nije iscrplila sva pravna sredstva (lekove). U tom smislu nisam ubeđen da bi oslobađajuća presuda mogla da se tretira kao razuman izgovor za to što podnosilac predstavke nije tražila reviziju presude, s obzirom na činjenicu da bi reviziju presude vršio Kasacioni sud, dakle onaj sud koji je prethodno bio odbacio odluku nižeg suda o nesprovođenju krivičnog postupka.

3. To takođe znači da se ne može smatrati kako nije moglo da dođe do revizije presude koju bi sproveo Kasacioni sud, niti da bi ta revizija bila nedelotvorna. Da je potpuno suprotno potvrđuje odluka Kasacionog suda kojom je oborena odluka prethodne sudske instance o nepokretanju krivičnog postupka.

Takođe se mora naglasiti da se ispitivanje Kasacionog suda uopšte ne svodi isključivo na razmatranje pitanja zakonitosti odluke suda u prvoj instanci. Kasacioni sud je podjednako kompetentan da ispita sve okolnosti slučaja. Zato se ne može unapred reći da Kasacioni sud ne bi ulazio u okolnosti slučaja, odnosno da se ne bi bavio procenom dokaza koji su već prikupljeni u prvoj instanci. Mora se naglasiti da je u žalbenom postupku i reviziji kojom se bavi Kasacioni sud primarno pitanje upravo procena dokaza koje je prikupio i razmotrio sud u prvoj instanci.

Ja nisam ubeđen da bi stanje dokaza negativno uticalo na reviziju u žalbenom postupku. Ne nalazim osnovu za takvu tvrdnju. S obzirom na to da je komisija temeljila svoje zaključke uglavnom na dokazima koje su prikupile domaće vlasti, podjednako je moguće da bi Kasacioni sud vrednovao isti dokazni materijal koji je vrednovala Komisija i da bi doneo sličan zaključak. Zato se ne slažem sa mišljenjem većine da bi žalbeni postupak pred Kasacionim sudom bio nedelotvoran.

4. Bio bih zadovoljan da je većina članova Suda navela razloge za skretanje sa osnova presude donete 23. septembra 1998. u predmetu Ajtekin protiv Turske (*Reports of Judgments and Decisions 1998-VII*). U tom slučaju je, naime, Sud pripisao značajnu težinu intervenciji podnosioca predstavke, gospođe Gilten Ajtekin, u krivičnom postupku. Sud je takođe zaključio da je, kao posledica te intervencije, podnosilac predstavke trebalo da zatraži nadoknadu pred administrativnim sudovima uporedo sa krivičnim postupkom u kome je intervenisala (navedeno delo, str. 2828, § 84). Jasno je da je ovaj zaključak

nezavisan u odnosu na stav domaćih sudova, zbog toga što je Sud rekao “uporedo sa krivičnim postupkom” što znači da je ovaj proces trebalo pokrenuti pre donošenja presude.

U presudi u predmetu Ajtekin, Sud je naglasio da postoje izgledi za promenu presude u krivičnom postupku (ibid.). U slučaju Ajtekin, sličnom slučaju Salman, postupak se odvijao po redovnim (običnim) pravilima postupka. Zato nije bilo ničeg u postupku što bi sprečilo gospođu Behiju Salman da postigne sličan rezultat kakav je postignut u slučaju Ajtekin, jedino što je gospođa Salman digla ruke i nije do kraja sprovela sve pravne korake.

Po mom mišljenju, nije pravno utemeljeno da bi Kasacioni sud - u svakom slučaju - podržao oslobađajuću presudu koju je donela niža sudska instanca. To se nije moglo predvideti u odsustvu neophodne žalbe gospođe Salman.

U zaključku, moram da naglasim da okolnosti ovog slučaja ne opravdavaju odustajanje od standarda u presudi u predmetu Ajtekin. Zato nisam u mogućnosti da se saglasim sa mišljenjem većine navedenim u paragrafima 82. i 83. ove presude.

5. Kada je reč o kršenju člana 2, glasao sam za odluku o tom kršenju, ali samo kada je reč o načinu na koji je obavljena istraga u vezi sa smrću Agita Salmana. Kada je reč o odgovornosti za smrt Agita Salmana, u celosti se slažem sa delimično protivnim mišljenjem gospodina Alkeme, člana Komisije (videti izveštaj Komisije u ovom slučaju). Nema, naime, nikakve sumnje, da je, kako je on rekao, “uslovi za primenjivost člana 2. navedeni u paragrafu 312. Izveštaja (ubistvo sa umišljajem ili ishod dopuštene upotrebe sile) nisu ... bili ispunjeni”. On nastavlja: “Da citiramo iz paragrafa 284: ‘nije bilo neslaganja među raznim lekarima i veštacima o tome da je Agit Salman ima osnovno dugotrajno srčano oboljenje’. Takvo stanje njegovog srca ... očigledno nije bilo poznato onima koji su bili odgovorni za privođenje i pritvor Agita Salmana”.

Moglo bi se prihvatiti da su okolnosti tretmana kome je Agit Salman bio podvrgnut mogle izazvati zastoj u radu srca i potom i smrt Agita Salmana. Nema, međutim, nikakvog dokaza *ubistva s umišljajem*. Sila koja je primenjena prema Agitu Salmanu mogla je predstavljati prekršaj člana 3. Nema, međutim, nikakvog dokaza da su dežurni policajci mogli i morali da predvide da će njihovo zlostavljanje imati smrtni ishod. Prema tome, nisu ispunjeni uslovi za primenu člana 2. isključivo na ovakvo zlostavljanje.

6. Kada je reč o zaključcima u vezi sa povredom člana 13. Konvencije, pozivam se na svoje izdvojeno nesaglasno mišljenje u predmetu Ergi protiv Turske (presuda od 28. jula 1998, *Reports* 1998-IV).

Štaviše, onog trenutka kada je donet zaključak da je došlo do kršenja člana 2. Konvencije na temelju toga što nije bilo delotvorne istrage u vezi sa smrću što je i dalo osnov za žalbu, ne može se reći da iskursava odvojeno pitanje na osnovu člana 13. Činjenica da smrt nije bila istražena na zadovoljavajući adekvatan način, koja je rezultirala žalbom podnosioca predstavke, i po osnovu člana 2. i po osnovu člana 13, automatski ne znači da nije bilo preduzimanja efikasnog pravnog sredstva (leka) pred nacionalnim sudom. S tim

u vezi pozivam se na svoje izdvojeno protivno mišljenje u predmetu Kaja protiv Turske (presuda od 19. februara 1998, *Reports* 1998-I) kao i na mišljenje koje je izrazila velika većina članova Komisije (videti predmet Ajtekin protiv Turske, predstavka broj 22880/93, Izveštaj Komisije od 18. septembra 1997; Ergi protiv Turske, predstavka broj 23818/94, Izveštaj Komisije od 20. maja 1997; Jaša protiv Turske, predstavka broj ss495/93, Izveštaj Komisije od 8. aprila 1997).

7. Kada je reč o primeni člana 41. Konvencije, ne slažem se sa većinskim sudom, pre svega u pogledu pravične naknade i, drugo, u pogledu načina na koji će biti isplaćena ta sredstva i to iz sledećih razloga.

8. Počecu od nadoknade. U velikoj većini slučajeva, Sud je naglašavao i jasno potvrđivao spekulativnu i fiktivnu prirodu zahteva za isplatu materijalne štete tamo gde su se podnosioci pozivali pre svega na "proračune" i zato je gotovo uvek odbacivao ovakvu vrstu zahteva.

9. U sasvim retkim, izuzetnim slučajevima u kojima je podnosiocu predstavke dodeljivao specifikovanu svotu na ime materijalne štete, Sud je iznos određivao na *ravnopravnoj* (*pravičnoj*) osnovi, nikada ne prelazeći racionalne granice i samim tim izbegavajući ma kakvo spekulativno izračunavanje.

10. U ovom slučaju Sud je, ignorišući sopstveno običajno, to jest precedentno pravo - ne samo prihvatio spekulativna "izračunavanja po osnovu statističkih tabela", već je čak zaključio da je pravično i razumno dodeliti podnosiocu predstavke dosad neviđenu i više nego prekomernu svotu (39.320,64 funti sterlinga plus 35.000 GBP). Dosad dosuđivana prosečna svota iznosila je između 15 i 20 hiljada GBP. Smatram da kredibilnost i uverljivost pravosudnih odluka proističu iz doslednosti u primenjivanju običajnog, to jest precedentnog prava i poštovanja tog prava, a to podrazumeva izbegavanje ekstrema.

Želeći da opravdam ovo što sam upravo rekao, uzimam slobodu da se pozovem na ranije presude ovog Suda, tretirajući to kao ilustracije. Niže ću u celosti navesti relevantne paragrafe.¹

Presuda Suda u predmetu Kurt od 25. maja 1998.

(Prisilni nestanci ljudi - kršenje)

(A. Nematerijalna šteta)

(Zahtev)

"171. Podnosilac predstavke smatra da su i ona i njen sin bili žrtve specifičnog kršenja Konvencije kao i prakse takvih kršenja. Ona je zahtevala od Suda da joj dodeli ukupni iznos od 70.000 funti sterlinga što je opravdala na sledeći način: 30.000 GBP za njenog sina zbog toga što je nestao i zbog toga što nije bilo mera bezbednosti i delotvornih istražnih mehanizama koji bi u tom smislu bili preduzeti, 10.000 GBP njoj u vidu

¹ Naglasak je stavljen na pojedine izraze i retoričke slike.

nadoknade za patnje koje je pretrpela zbog toga što joj je sin nestao i zbog toga što joj nisu omogućena efikasna pravna sredstva u vezi sa njegovim nestankom; 30.000 GBP kao kompenzacija oboma zbog toga što su bili žrtve prakse “nestajanja ljudi” u jugoistočnoj Turskoj”.

(Presuda)

“174. Sud podseća da je utvrdio kako je držva-ugovornica prekršila član 5. u vezi sa sinom podnosioca pritužbe. Sud smatra da njemu treba dosuditi naknadu zbog težine prekršaja o kome je reč. Sud dosuđuje isplatu iznosa od *15.000 GBP* što treba isplatiti podnosiocu predstavke i što su sredstva koja će ona zadržati za svog sina i njegove naslednike”.

(A. Šteta)

(Zahtev i presuda)

“75. Podnosilac predstavke zahteva da mu se na ime nematerijalne štete isplati *25.000 funti sterlinga* i dodatna ukupna šteta od *25.000 GBP*”.

...

“77. Sud smatra da treba odobriti naknadu nematerijalne štete imajući na umu nalaze i zaključke o povredi članova 3. i 13. Konvencije. Imajući na umu visoku stopu inflacije u Turskoj, Sud dosuđuje naknadu u funtama sterlinga koje treba da budu konvertovane u turske lire po kursu primenjivom na dan isplate (videti gore navedenu presudu u predmetu Seldžuk i Asker, str. 917, § 115). Sud dosuđuje podnosiocu predstavke isplatu iznosa od *10.000 GBP*.

78. Sud odbacuje zahtev za isplatu “ukupne dodatne štete” (videti gore navedenu presudu u predmetu Seldžuk i Asker, str. 918, § 119).

Presuda u predmetu Ergi od 28. jula 1998.

(Povreda članova 3. i 13.)

(A. Nematerijalna šteta)

(Zahtev)

“107. Podnosilac predstavke tvrdi da su on, njegova preminula sestra i ćerka te sestre bili žrtve kako pojedinačnih povreda odredaba konvencije, tako i prakse takvih povreda. On zahteva isplatu *30.000 GBP* na ime nadoknade za nematerijalnu štetu. Pored toga on zahteva *10.000 GBP* za ukupnu dodatnu štetu proisteklu iz postojanja prakse kršenja člana 2. i negiranja mogućnosti korišćenja delotvornih pravnih sredstava u jugoistočnoj Turskoj što je otežano kršenje člana 13.”.

(Presuda)

“110. Sud od početka uočava da je podnosilac uputio predstavku Komisiji ne samo u sopstveno ime i u ime svoje sestre, već i u ime svoje sestričine, ćerke Have Ergi. ... Imajući na umu težinu kršenja (videti gore navedene paragrafe 86. i 98) i vodeći računa o ravnopravnosti, on podnosiocu predstavke odobrava isplatu 1.000 GBP, a ćerki Have Ergi 5.000 GBP što je iznos koji treba da bude uplaćen sestričini podnosioca predstavke ili njenom staratelju koji će ga čuvati u njeno ime.

111. S druge strane, Sud odbacuje zahtev za isplatu ukupne dodatne odštete”.

Presuda u slučaju Ogir od 20. maja 1999.

(Povreda člana 2)

(A. Šteta)

(Zahtev)

“95. Kada je reč o šteti koju je pretrpela, podnosilac predstavke zahteva isplatu naknade u iznosu od 500.000 francuskih franaka (FRF) od toga 400.000 na ime materijalne štete i 100.000 na ime nematerijalne štete. Ona je naglasila da otkako je umro njen sin, koji je izdržavao porodicu radeći kao noćni čuvar, ona više nema sredstava za život”.

(Presuda)

“98. ...

Imajući na umu zaključke koje je doneo u vezi sa poštovanjem člana 2. i činjenicu da su se događaji na koje se podnosilac predstavke žalio zbili pre više od osam godina, Sud smatra da je dužan da postupi po zahtevu podnosioca predstavke za pravičnu nadoknadu.

Kada je reč o materijalnoj šteti, u predmetu nema informacija o dohotku koji je sin podnosioca predstavke ostvarivao na svome poslu noćnog čuvara, niti u iznosu finansijske pomoći koju je on davao podnosiocu predstavke, kao ni o sastavu njene porodice ni o drugim relevantnim okolnostima. Budući da stvari tako stoje Sud ne može presuditi u korist zahteva za isplatu nadoknade koji je ovde naveden (pravilo 60 § 2).

Kada je reč o nematerijalnoj šteti, Sud smatra da je podnosilac predstavke bez svake sumnje pretrpeo značajnu štetu zbog posledica dvostrukog kršenja člana 2. ... Na ravnopravnoj osnovi, Sud dosuđuje nematerijalnu štetu od FRF 100.000”. (100.000 FRF otprilike odgovara iznosu od 10.000 funti sterlinga)

Presuda u predmetu Čakići od 8. jula 1999.

(Povreda članova 2, 3, 5. i 13.)

(A. Materijalna šteta)

(zahtev)

“123. Podnosilac predstavke zahtevao je da se udovici i deci njegovog brata isplati naknada na ime materijalne štete. On je zahtevao isplatu svote od 282,47 funti sterlinga što je ekvivalent oko 4.700.000 turskih lira (TRL) što je iznos koji je navodno prvi poručnik oduzeo od Ahmeta Čakićija prilikom njegovog hapšenja i iznos od 11.534,29 GBP na ime gubitka zarade, što je izračunato na osnovu podatka da je prosena mesečna zarada Ahmeta Čakićija iznosila 30.000 TRL”.

(Presuda)

“125. Sud uočava da je podnosilac predstavke podneo zahtev u sopstveno ime i u ime svoga brata. U takvim okolnostima Sud može, ako tako nađe za shodno, da odluči da naknada bude isplaćena podnosiocu predstavke kako bi je on čuvao za naslednike svoga brata (videti već navedenu presudu u predmetu Kurt, str. 1195, § 174).

...

127. Kada je reč o zahtevu podnosioca predstavke da se isplati naknada na ime izgubljenog, to jest neostvarenog dohotka, običajno pravo ovog Suda nalaže da mora postojati jasna uzročno-posledična veza između štete za koju podnosilac predstavke tvrdi da ju je pretrpeo i kršenja Konvencije i da to može, u odgovarajućem slučaju, obuhvatiti nadoknadu na ime neostvarenog dohotka (videti, između ostalih pravnih autoriteta, presudu u predmetu Barbera, Mesege i Habardo protiv Španije od 13. juna 1994 *član 50*, serija A broj 285-C, str. 57-58, §§ 16-20). Sud je zaključio (gore navedeni paragraf 85. da se može smatrati utvrđenim da je Ahmet Čakići preminuo pošto su ga privede snage bezbednosti i da postoji odgovornost države na osnovu člana 2. Konvencije. U takvim okolnostima postoji direktno uzročno-posledična veza između kršenja člana 2. i činjenice da se njegova udovica i deca sada uskraćeni za finansijsku podršku koju im je pružao. Sud konstatuje da *Vlada nije dovela u pitanje iznos naveden u predstavi podnosioca*. Imajući stoga na umu detaljne informacije koje je naveo podnosilac predstavke u vezi sa osnovom za izračunavanje svote koja bi trebalo da odrazi gubitak prihoda do koga je došlo usled smrti Ahmeta Čakićija, Sud presuđuje da svotu od 11.534,29 GBP treba isplatiti podnosiocu predstavke za udovicu i decu njegovog preminulog brata”.

(B. Nematerijalna šteta)

(Zahtev)

"128. Podnosilac predstavke zahteva isplatu 40.000 GBP na ime nematerijalne štete koju je pretrpeo usled kršenja Konvencije čija je žrtva bio njegov brat..."

(Presuda)

"130. Sud podseća da je u presudi u predmetu Kurt (gore navedena, str. 1195, §§ 174-75) dodeljena svota od 15.000 GBP kao naknada za kršenje Konvencije - članovi 5. i 13. - u vezi sa nestankom sina podnosioca predstavke dok je sin bio u pritvoru, s tim što podnosilac predstavke treba da čuva taj novac za svog sina i njegove naslednike, dok sam podnosilac predstavke dobija 10.000 GBP, zbog okolnosti čitavog slučaja na osnovu kojih je Sud utvrdio da su prekršeni članovi 3. i 13. U ovom slučaju Sud je zaključio da je, pored toga što su prekršeni članovi 5. i 13, prekršena i potreba za poštovanjem života zajamčena članom 2. i da je došlo do mučenja protivno članu 3. *Uzimajući u obzir svote koje su dodeljene u prethodnim slučajevima iz jugoistočne Turske u vezi sa kršenjem ovih odredaba* (videti, u

vezi sa članom 3, gore navedenu presudu u predmetu Aksoj, str. 2289-90, § 113, gore navedenu presudu u predmetu Ajdin, str. 1903, § 131, gore navedenu presudu u predmetu Tekin, str. 1521-22, § 77; i, u vezi sa članom 2, gore navedenu presudu u predmetu Kaja, str. 333, § 122, presudu u predmetu Gileč protiv Turske od 27. jula 1998, *Reports* 1998-IV, str. 1734, § 88, presudu u predmetu Ergi protiv Turske od 28. jula 1998, *Reports* 1998-IV, str. 1785, § 110, gore navedenu presudu u predmetu Jaša, str. 2444-45, § 124, i *Ogir protiv Turske* (GC), broj 21594\93, § 98, ECHR 1999-III) i uzimajući u obzir okolnosti ovog slučaja, Sud je odlučio da presudi isplatu svote 25.000 GBP ukupno na ime nematerijalne štete; taj iznos će podnosilac predstavke čuvati za naslednike svoga brata..."

Presuda u predmetu Mahmut Kama od 28. marta 2000.

(Prekršeni članovi 2, 3. i 13.)

(A. Materijalna šteta)

(Zahtev)

"133. Podnosilac predstavke zahteva da mu se isplati 42.000 funti sterlinga na ime materijalne štete koju je pretrpeo njegov brat koji je sada mrtav. Podnosilac predstavke je naveo da je njegov brat koji je u trenutku smrti imao 27 godina i radio je kao lekar, zarađujući platu u vrednosti od 1.102 GBP mesečno, pretrpeo ukupni kapitalizovani gubitak zarade od 253.900,80 GBP. Međutim, *da bi se izbeglo bilo kakvo nepravedno bogaćenje*, podnosilac predstavke zahteva da mu se isplati manja svota, ukupno 42.000 GBP".

(Presuda)

"135. Sud konstatuje da brat podnosioca predstavke nije bio oženjen i da nije imao dece. U predstavi se ne tvrdi da je njen podnosilac ma na koji način zavisio od svoga brata. To ne isključuje mogućnost isplate na ime materijalne štete koju je pretrpeo podnosilac predstavke s obzirom na to da je jedan njemu toliko blizak rođak bio žrtva kršenja konvencije. ... U ovom slučaju, međutim, zahtev za isplatu materijalne štete odnosi se na navodni gubitak prihoda do koga je došlo posle smrti podnosiočevog brata. To nije gubitak koji je pretrpeo ni podnosiočev brat pre svoje smrti niti sam podnosilac posle bratovljeve smrti. *Sud ne smatra da okolnosti ovog slučaja nalažu isplatu bilo kakve naknade podnosiocu predstavke na temelju ovog zahteva*".

(B. Nematerijalna šteta)

(Zahtev)

"136. Podnosilac predstavke je zahtevao da mu se, s obzirom na ozbiljnost i broj povreda Konvencije, isplati 50.000 GBP za njegovog brata i 2.500 GBP za njega samog".

(Presuda)

"138. Kada je reč o zahtevu koji je podnosilac predstavke podneo u vezi sa nematerijalnom štetom u ime svog preminulog brata, Sud konstatuje da su naknade ranije dodeljivane udovicama i deci i da su, takođe, tamo gde je to bilo odgovarajuće, dodeljivane podnosiocima predstavki koji su bili preživeli roditelji čije je dete stradalo ili bliski rođaci prvog reda. ... Sud konstatuje da je utvrđeno da su prekršeni članovi 2, 3. i 13. u tom smislu da nije bio zaštićen život Hasana Kaje... Sud zaključuje da je u okolnostima ovog slučaja potrebno GBP 15.000 podnosiocu zahteva, a taj iznos on treba da čuva za naslednike svoga brata.

139. Sud prihvata da je sam podnosilac predstavke pretrpeo nematerijalnu štetu koja se ne može kompenzirati isključivo time što će biti konstatovano da je Konvencija prekršena.

Vodeći računa o pravičnosti prilikom ove procene, Sud dodeljuje svotu od 2.500 GBP koja treba da bude konvertovana u turske lire po kursu važećem na dan isplate".

Presuda u predmetu Kilič od 28. marta 2000.

(Kršenje člana 2)

(A. Materijalna šteta)

(Zahtev)

"100. Podnosilac predstavke zahteva 30.000 GBP na ime materijalne štete koju je pretrpeo njegov brat koji je sada mrtav. On je naveo da njegov brat koji je u trenutku smrti imao 30 godina i radio je kao novinar sa platom koja je dogovarala iznosu od 1.000 GBP mesečno, pretrpeo kapitalizovani gubitak zarade od 182.000 GBP. Međutim, *kako bi izbegao bilo kakvo neopravdano bogaćenje*, podnosilac predstavke traži isplatu manjeg iznosa od 30.000 GBP".

(Presuda)

"102. Sud konstatuje da brat podnosioca predstavke nije bio oženjen i da nije imao dece. U predstavi se ne navodi da je podnosilac predstavke ma na koji način zavisio od njega. To ne isključuje mogućnost naknade materijalne štete koju je podnosilac predstavke pretrpeo zbog toga što je blizak član njegove porodice bio žrtva kršenja Konvencije (videti presudu u predmetu Aksoj protiv Turske od 18. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2289-90, § 113, gde je zahtev za naknadu materijalne štete koju je podnosilac pretrpeo pre svoje smrti usled gubitka zarade i medicinskih troškova koje je imao da bi zalečio posledice pritvora i mučenja Sud uzeo u obzir kada je odlučio da ocu podnosioca predstavke, koji je kao naslednik preuzeo predstavku, odobri isplatu naknade). *Međutim, u ovom slučaju, zahtevi za isplatu materijalne štete odnose se na navodne gubitke pretrpljene posle smrti brata podnosioca predstavke. To ne predstavlja stvarni gubitak bilo podnosiocovog brata pre smrti, bilo samog podnosioca predstavke posle smrti njegovog brata. Zato Sud ne nalazi za shodno da u okolnostima ovog slučaja dosudi isplatu bilo kakve naknade podnosiocu predstavke, po ovom zahtevu.*

(B. Nematerijalna šteta)

(Zahtev)

103. Podnosilac predstavke zahteva, imajući na umu ozbiljnost i broj kršenja Konvencije, isplatu svote od *40.000 GBP* za njegovog brata i *2.500 GBP* za njega samog."

(Presuda)

"105. Kada je reč o zahtevu koji podnosilac predstavke podnosi u vezi sa nematerijalnom štetom u ime svog preminulog brata, Sud konstatuje da su ranije isplaćivane naknade udovicama i deci i, tamo gde je to bilo adekvatno, podnosiocima predstavke koji su bili roditelji ili najbliži rođaci prvog reda. ... Sud konstatuje da je utvrđeno da su povređeni član 2. i 13. u tom smislu što nije zaštićen život Kemala Kiliča koji je preminuo odmah posle kraćeg okršaja sa nepoznatim revolverašima. U okolnostima ovog slučaja Sud smatra da treba dodeliti svotu od *15.000 GBP*; iznos će biti isplaćen podnosiocu predstavke i on će taj novac čuvati za naslednike svoga brata.

Presuda u predmetu Artak od 9. maja 2000.

(Kršenje člana 2)

(A. Šteta)

(Zahtev)

"146. Podnosilac predstavke zahteva isplatu materijalne štete u iznosu od *60.630,44 funti sterlinga* na ime gubitka zarade, svota je izračunata na osnovu prosečne mesečne zarade Mehmeta Ertaka u vrednosti od 180.000.000 turskih lira prema sadašnjoj vrednosti, a podnosilac predstavke će to čuvati za udovicu i četvero dece svoga sina.

147. Podnosilac predstavke zahteva isplatu *40.000 GBP* na ime nematerijalne štete koju je usled kršenja Konvencije pretrpeo njegov sin, kao i štete koju je pretrpeo usled navodne prakse takvog kršenja; podnosilac predstavke zahteva da taj iznos bude isplaćen njemu, a on će to čuvati za udovicu i četvero dece svoga sina; pored toga, traži i da se njemu samom isplati *2.500 GBP* zbog odsustva efikasnog pravnog leka. Podnosilac predstavke poziva se na ranije odluke Suda donete usled nezakonitog privođenja, mučenja i nesprovođenja delotvorne istrage".

(Presuda)

"150. Kada je reč o zahtevu podnosioca predstavke za naknadu gubitka zarade, Sud je zaključio (videti gore navedeni paragraf 131) da se može smatrati utvrđenim da je Mehmet Ertak preminuo pošto su ga uhapsile snage bezbednosti i da tu postoji odgovornost države po osnovu člana 2. Konvencije. U takvim okolnostima zaista postoji direktna uzročno-posledična veza između kršenja člana 2. i gubitka finansijske podrške koju su pretrpeli njegova udovica i deca, jer ih je on izdržavao (videti gore navedenu presudu u predmetu Čakići, § 127). Sud dosuđuje podnosiocu predstavke *15.000 GBP*, što je iznos koji će on preuzeti u ime udovice i dece svoga sina.

151. Kada je reč o nematerijalnoj šteti, ... Sud smatra da je došlo do ozbiljnog i proceduralnog kršenja člana 2. Konstatujući da nadoknade odobrene u ranijim slučajevima u kojima je primenjena ista odredba u jugoistočnoj Turskoj (videti gore navedenu presudu u predmetu Kaja, str. 333, § 122; gore navedenu presudu u predmetu Gileč, str. 1734, § 88; presudu u predmetu Ergi protiv Turske od 28. jula 1998, *Reports* 1998-IV, str. 1785, § 110; gore navedenu presudu u predmetu Jaša, str. 2444-45, § 124; i *Odžir protiv Turske* (GC), broj 21594/93, § 98, ECHR 1999-III) i imajući na umu okolnosti ovog slučaja, sud dosuđuje isplatu *20.000 GBP* na ime nematerijalne štete što je iznos koji će biti isplaćen podnosiocu predstavke za udovicu i četvero dece njegovog sina..."

11. Na kraju, ne mogu da prihvatim da novac za pravosudne troškove dodeljen na osnovu člana 41. treba da bude isplaćen na "bankovni račun podnosioca predstavke u Velikoj Britaniji".

Ovo je aspekt opšteg pitanja isplate "sudskih i ostalih troškova". Da bih razjasnio šta tačno mislim, moram da se vratim na neke ranije činjenice i tvrdnje.

Način na koji se primenjuje nekadašnji član 50. (sada član 41) u vezi sa pravnim troškovima (uključujući tu honorare advokata) posebno je razmotren u starom sastavu Suda jer su neki advokati podnosioca predstavki (uvek isti) neprestano i veoma kategorički tražili da im se troškovi uplaćuju direktno na njihove bankovne račune u inostranstvu i to u stranoj valuti. Sud je uvek odbacivao takve predstavke sem u jednom ili dva slučaja u kojima je pristao na isplatu u stranoj valuti (ali uvek u državi-ugovornici). Posle razmatranja *Sud je zaključio da će troškovi biti plaćeni (1) podnosiocu predstavke, (2) u državi ugovornici i (3) u valuti države ugovornice* (ukoliko u državi ugovornici postoji visoka inflacija, onda će svota biti izražena u stranoj valuti i biće konvertovana u valutu te države na dan isplate - videti presudu u predmetu Tekin protiv Turske od 9. juna 1998, *Reports* 1998-IV, str. 1521-22, § 77). U skladu sa tom odlukom, kategorički su odbacivani svi ostali tipovi predstavki. Posle toga su advokati podnosioca predstavki počeli da traže da se troškovi isplate *podnosiocu*,

državljaninu države-ugovornice i osobi koja živi na njenoj teritoriji, *na njegov bankovni račun u inostranstvu i u stranoj valuti*. Tim zahtevima se nikada nije udovoljavalo. Uprkos brojnim predstavkama ovog tipa (a uvek ih je podnosio isti advokat) ni jedna jedina odluka do danas nije doneta kojom bi se udovoljilo takvom zahtevu.

Nije li zapanjujuće da gotovo svi podnosioci predstavki koji žive u vrlo skromnim okolnostima u malom selu ili zaseoku u nekom udaljenom delu jugoistočne Anadolije odednom imaju bankovne račune u gradu u nekoj drugoj evropskom državi?

12. Ako određeni advokat ima problema sa svojim klijentima, to se ne tiče države ugovornice, budući da je ugovor između advokata i njegovog klijenta privatni ugovor koji se tiče samo njih, a država ugovornica tu nije strana u sporu.

13. Moram naglasiti da u sistemu koji je uspostavljen Konvencijom, *Sud nije ovlašćen da izdaje naloge državi ugovornici o tome na koji će način presuda biti sprovedena u delo*. Po mom mišljenju, svaka isplata na osnovu člana 41. mora biti izvršena podnosiocu predstavke kao što je to i ranije bio slučaj, u valuti zemlje i u samoj zemlji o kojoj je reč.